

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧОРТКІВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПІДПРИЄМНИЦТВА І БІЗНЕСУ
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін

МИХАЛЬЧУК Аліна Анатоліївна

**ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ /
FINANCIAL SECURITY OF THE STATE AND WAYS OF ITS
STRENGTHENING**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування
та фондовий ринок
освітньо-професійна програма – Фінанси, банківська справа та
страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА ЗА ОСВІТНІМ СТУПЕНЕМ «МАГІСТР»

Виконала студентка
групи ФМСчм-21
Михальчук Аліна Анатоліївна

Науковий керівник:
д. е. н., професор
Дем'янишин Василь Григорович

Кваліфікаційну роботу
допущена до захисту
_____ 20__ р.

Зав. кафедри
к.е.н., доцент Дерманська Л.В.
_____

ЧОРТКІВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	5
1.1. Суть та еволюція поняття «економічна безпека»	5
1.2. Методологічні основи й індикатори оцінювання фінансової безпеки..8	
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	18
2.1. Характеристика рівня фінансової безпеки України в 2020-2024 роках.....	18
2.2. Вплив війни в Україні на фінансову безпеку держави.....	28
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	36
3.1. Шляхи зміцнення економічної безпеки України в умовах війни.....	36
3.2. Перспективи та стратегічні напрями підвищення економічної безпеки України в післявоєнний період.....	42
Висновки до розділу 3.....	51
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Економічна безпека держави є ключовою складовою національної безпеки, яка визначає можливості країни забезпечувати економічну стабільність, соціальний розвиток та суверенітет в умовах глобальної нестабільності. Новітні економічні явища відзначаються високим рівнем ризиків, що зумовлені як внутрішніми дисбалансами, так і зовнішніми викликами, серед них посідають особливе місце воєнні дії. Для України після початку повномасштабної війни у 2022 році проблема фінансової безпеки набула безпрецедентної актуальності. Величезні обсяги оборонних видатків, падіння економічної активності, скорочення доходів бюджету та зростання державного боргу створюють багатовимірні загрози, які вимагають нових підходів до управління фінансовою системою.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є аналіз актуального стану фінансової безпеки України та розробка пропозицій щодо її зміцнення в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій. Для досягнення мети потрібно здійснити такі завдання:

- визначити сутність і зміст поняття «фінансова безпека держави» і її роль у структурі національної безпеки;
- проаналізувати методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки;
- оцінити сучасний стан фінансової безпеки України на основі ключових індикаторів за 2020–2024 роки;
- дослідити вплив війни на фінансову систему держави та виокремити основні ризики;
- вивчити зарубіжний досвід у галузі забезпечення фінансової безпеки та здатності його адаптації в Україні;
- запропонувати практичні шляхи та інструменти зміцнення фінансової безпеки України з урахуванням воєнних і післявоєнних реалій.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом роботи є фінансова безпека України в умовах сучасних викликів і ризиків.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні засади забезпечення фінансової безпеки держави й інструменти її зміцнення.

Методи дослідження. У кваліфікаційній роботі вводяться методи оцінки та інтеграції (для дослідження основи фінансової безпеки та її компоненти), статистичний та порівняльний аналіз (для розгляду показників фінансової безпеки України у динаміці 2020–2024 рр.), індукція та дедукція (для систематизації результатів і формування висновків), а також економіко-математичне моделювання (для прогнозування тенденцій і сценаріїв зміцнення фінансової безпеки).

Наукова новизна та практичне значення. Вона базується на систематизації теоретичних і методичних підходів до забезпечення фінансової безпеки держави та адаптації їх до умов воєнного часу. Практичне значення отриманих результатів виявляється у створенні конкретних пропозицій щодо удосконалення боргової, бюджетної та податкової політики, зменшення тіньового сектору та підвищення фінансової стійкості держави. Запропоновані рекомендації використані органами державної влади при формуванні стратегії фінансової безпеки, а також у процесі післявоєнного відновлення економіки.

Результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях та опубліковано у статті: Михальчук А. Напрями зміцнення фінансової безпеки України. *Фінанси та облік в умовах глобальної невизначеності та безпекових ризиків*: збірн. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 27 трав. 2025 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 84-86.

Робота написана на 59 сторінках, вона містить 6 табл., 2 схеми та 5 діаграм, 40 найменувань використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Суть та еволюція поняття «економічна безпека»

Економічна безпека — це основна умова керованості фінансової політики та міцного зростання держави [13]. Проблема економічної безпеки країни завжди займала значну роль як в наукових дослідженнях економістів, і в практичній роботі державних органів управління протягом всього історичного розвитку. Вона досліджується як один із ключових чинників, що забезпечує стабільну роботу економіки та передбачуваність соціально-економічного розвитку в умовах динамічних і часто неочікуваних глобальних змін. На початкових стадіях економічна безпека визначалася як у більшості випадків через призму фінансової спроможності держави, а саме її шанси своєчасно здійснювати бюджетні видатки й фінансові зобов'язання, а також забезпечувати відповідний баланс у сфері бюджетно-податкової політики.

Проте через певний час стало зрозуміло, що така традиційна модель не завжди виявляється достатньою. Практичний досвід свідчить, що дотримання окремих макроекономічних показників не забезпечує загальну стабільність системи. Наприклад, до настання світової кризи 2008–2009 років у багатьох країнах фіскальні показники залишались у допустимих межах, але слабкі місця накопичувались у банківському секторі та на ринках іпотечних цінних паперів. У окремих держав валютні й банківські кризи формувалися навіть за умови формально збалансованого бюджету. Це свідчить про те, що проблеми дуже часто появляються не тільки через бюджетні дисбаланси, але і через функціонування ринків капіталу, слабкі місця в кредитних циклах та наглядових системах. Фінансові ризики транслюються каналами — через кредитування та левередж, валютний курс і платіжний баланс, ціни активів на ринку капіталів, а також через якість регулювання і правозастосування. Таким чином, оцінки фіскальної безпеки повинні виходити за рамки чистого бюджетного розрахунку та розглянути взаємодію цих каналів. Це призвело до переосмислення

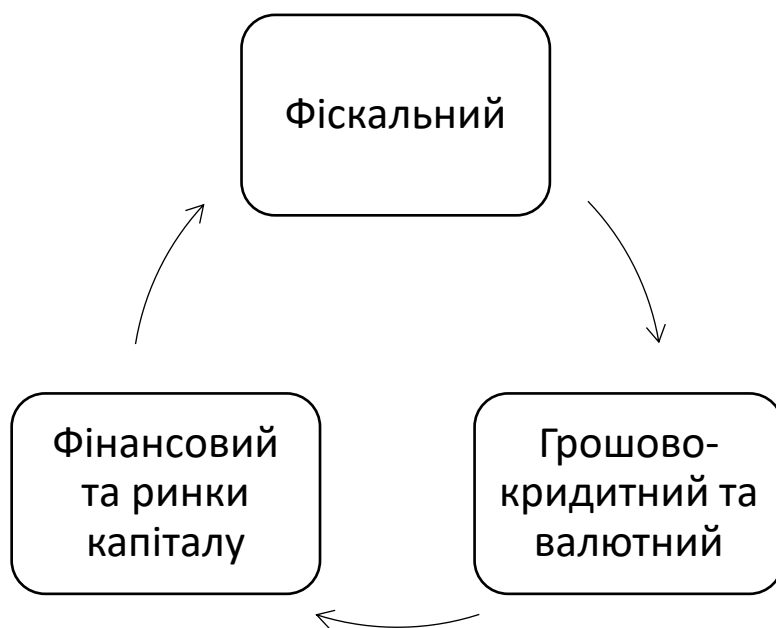
традиційних підходів. На практиці важкі фінансові кризи часто трапляються в країні, незважаючи на офіційне дотримання макроекономічних параметрів. Це спонукало фінансову науку до відокремлення поняття економічної безпеки за кількома аспектами. Таким чином, фінансова система більше не пов'язана з фіскальними залишками, але тепер визнана складною та динамічною структурою, яка включає грошово-кредитну політику, регулювання банків, розвиток ринку капіталу та інституційну спроможність держави захищати інтереси своїх громадян та підприємств.

Сучасне трактування включає щонайменше п'ять взаємопов'язаних аспектів:

- Фіскальний - бюджет і борг.
- Монетарний - цінова стабільність і валютний курс.
- Банківський - капітал і ліквідність.
- Ринковий - глибина, прозорість і захист інвесторів на ринку капіталу.
- Інституційний - якість правової системи, нагляду і правозастосування.

Тому поняття економічної безпеки суттєво поширилось: З вузького розуміння як категорії «балансу», була розроблена багатоскладова система, яка включає юридичну основу, регуляторні механізми, контрольні заходи, заходи щодо запобігання фінансових злочинів та ризиків, що виникають внаслідок необережних дій учасників ринку. Суму цих вимог чітко і стисло підсумовує. Бедринець М.Д. підкреслюючи, що «Здатність держави ефективно створювати, розподіляти та застосовувати фінансові ресурси для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку, а також для протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам» [3]. У цьому тлумаченні ключовими є дві ідеї:

- по-перше, важливе забезпечення дієвого управління державними фінансовими ресурсами;
- по-друге, здатність протидіяти загрозам — як внутрішнім дисбалансам, так і зовнішнім потрясінням.

Рис. 1.1 Фінансова безпека, як контури*

*Складено автором

Суть фінансової безпеки еволюціонувала від вузького фіскального фокусу до системної рамки, де узгоджено діють фіскальна, монетарна та ринкова підсистеми. Організаційно фінансову безпеку доцільно уявляти як три взаємопов'язані контури. Таке трирівневе групування практичне, бо включає весь цикл формування ресурсів (фіскальний контур), його вартість, тимчасова доступність (валюта та валюта) та міжгалузеві канали циркуляції капіталу (ринки фінансового та капіталу) [21]:

1. Фіскальний: якість доходу, ефективність витрат, управління дефіцитом, середньострокове планування.

2. Грошово-кредитний і валютний: режим грошово-кредитної політики, інструменти, що впливають на процентні ставки та кредит, адекватність валютних резервів, політика обмінного курсу, спілкування з ринками.

3. Фінансовий сектор і ринки капіталу: капіталізація, ліквідність, якість активів, регуляторна ефективність, інституційна інфраструктура, захист прав виробників та покупців фінансових послуг. Стійкість державних фінансів і фінансового сектору не полягає лише до одного чи двох показників — її необхідно «бачити» через систему взаємопов'язаних метрик, які включають

бюджетно-податковий блок, боргову динаміку, монетарні умови, стан банків і ринку капіталу, і також інституційні параметри. Тому необхідний ефективний діагноз сектора.

Діагностика має два рівні:

– кількісний: дефіцит та обмеження боргу, їх статус погашення, співвідношення короткострокової заборгованості до валютної заборгованості, інфляції та очікувань, валютних резервів у місяці імпорту, показників адекватності капіталу, ліквідності банку та співвідношення неефективних кредитів, глибини ринку внутрішніх боргів, капіталізації та ліквідності позик іноземної валюти.

– якісний: незалежність і ефективність центрального банку та фіскальних органів, прозорість у бюджетному процесі, функціональність судової системи, високі стандарти розкриття інформації, незалежне функціонування системи фінансового фінмоніторингу та макропруденційної рамки.

У сукупності із цими рівнями маємо можливість розрахувати інтегральні індекси (композити), що відстежують прогрес безпеки в часі створення системи раннього попередження, яка реагує на складні сигнали, такі як прискорене кредитування на «перегрівання» секторів, незвичайні відтоки депозитів, розширення поширення уряду та накопичення закордонних «коротких» позицій. До випереджальних індикаторів також відносять різке розширення спредів між дохідністю державних і корпоративних паперів та зростання частки короткострокового зовнішнього боргу у структурі запозичень.

1.2. Методологічні основи й індикатори оцінювання фінансової безпеки

Економічна безпека – це умова та здатність економіки підтримувати стійке зростання, виконувати основні функції та протистояти внутрішнім та зовнішнім потрясінню [38]. Фінансова безпека відіграє ключову роль у структурі економічної безпеки, виконуючи функції своєї «кровеносної системи», яка

забезпечує живлення та узгоджену роботу інших підсистем — виробничої, енергетичної, технологічної, соціальної та інституційної. Як підкреслює відомий дослідник В. В. Ковальчук, фінансова безпека включає основні складові, серед яких бюджетна, податкова, банківська, валютна, боргова та інвестиційна безпека, що перебувають у тісній взаємодії одна з одною [4]. Через це її суть виходить за межі балансування бюджетних статей чи стабілізації курсу: йдеться про здатність держави мобілізувати ресурси, накопичувати заощадження, трансформувати їх в інвестиції, а також розподіляти ризики між різними секторами економіки таким чином, щоб уникати перетворення шоків у системні. У цьому сенсі економічна безпека не є лише «одним із» елементів – вона є фінансовим полем здійснення всіх інших елементів економічної безпеки. Тому через фінансові канали – бюджет, кредит, валюту, інвестиції – інші підсистеми одержують ресурси й координацію; без цього їхня власна стійкість залишається обмеженою.

Проаналізуємо це на прикладі технологічної безпеки – галузі, в яких вплив фінансового середовища відчувається найшвидше. Технологічна безпека як напрямок щільно пов'язана з інвестиційним кліматом та фінансовою стійкістю. Здатність держави підтримувати науково-дослідні роботи, інвестувати в інноваційні стартапи та залучати міжнародні технологічні компанії багато в чому визначається прозорістю і надійністю фінансового середовища. Високі процентні ставки, непостійність валюти, низька ліквідність фондового ринку сповільнюють прогрес високотехнологічних галузей та гальмують державні програми інновацій. При таких обставинах збільшується вартість капіталу для венчурних проєктів, збільшується ризик «втечі мізків» і згорання довгих інвестиційних циклів. Країни, які впровадили ефективні механізми фінансування інновацій, такі як випуск акцій, венчурний капітал або пільгові кредити, здобувають перевагу в адаптації до нових технологічних етапів і підвищують свою конкурентоспроможність.

Взаємозалежність має двосторонній характер. З однієї точки зору, стабільність фінансової системи формує сприятливі умови для зростання

енергетики, продовольчого сектору, технічних засобів і соціальної інфраструктури. З іншої точки зору – слабкість у будь-якому з цих напрямів може підвищувати фіскальні ризики та викликати додатковий тиск на державний бюджет. Неналежний стан інфраструктури призводить до втрати потенційних доходів, що створює труднощі у фінансуванні соціальних потреб і обслуговуванні державного боргу. Це змушує країну залучати кредити на несприятливих умовах або підвищувати податкове навантаження, що негативно впливає на динаміку економічного розвитку.

В результаті, у глобальному контексті економічна безпека припиняється бути обмеженою сферою макроекономіки чи банківського регулювання. Вона виступає критичним чинником, що гарантує постійний розвиток і конкурентоспроможність національної економіки, спільно діючи з енергетичним, продовольчим, технологічним та соціальним секторами як єдина, динамічна система. Успішна інтеграція цих сфер впливає не лише на економічну стабільність, але й на якість життя громадян, спроможність держави долати зовнішні виклики та реалізовувати стратегічні завдання.

Оцінювання рівня фінансової безпеки потребує використання як кількісних, так і якісних показників. За даними дослідженням Ю. В. Луціва, «індикатори фінансової безпеки мають охоплювати всі сектори економіки та враховувати внутрішні й зовнішні загрози». Звідси впливає практична вимога: набір індикаторів має бути не вузькогалузевим, а охоплювати бюджетно-податкову, боргову, монетарну, банківську, валютну та небанківську сфери з урахуванням зовнішніх шоків. Методологічне підґрунтя для оцінювання фінансової безпеки перебуває на перетині макроекономічних підходів, аналітики банківського сектора, регуляторних інструментів і правових інституцій. Здатність виявляти проблемні аспекти та попереджати кризові сценарії завжди залежить від наявності адекватних показників, які дають змогу оцінювати стан бюджетної, боргової, банківської, валютної й небанківської сфер, а також від уміння інтерпретувати отримані дані у контексті поведінкових і правових чинників. На практиці цілісна методологія формується шляхом поєднання

кількісної статистики й системних підходів, спрямованих на врахування динаміки, структурних змін, інституційних обмежень та ролі державних інституцій у забезпеченні стійкості.

Кількісні показники відповідають на запитання «що відбувається з числами», тоді як якісні — «наскільки керована машина, що цими числами оперує». Передовсім фахівці звертаються до кількісних індикаторів, які в узагальненому вигляді репрезентують «фінансове здоров'я» держави. У бюджетно-податковій площині насамперед аналізують співвідношення дефіциту бюджету й ВВП, величину державного боргу в порівнянні з економічним потенціалом, частку витрат на обслуговування боргу в структурі бюджетних видатків. Існують умовні порогові значення, перевищення яких може свідчити про наростання загроз: приміром, борг на рівні понад половину або дві третини ВВП часто свідчить про ризик втрати платоспроможності, особливо якщо борг переважно номіновано в іноземній валюті. Окрім цього, у низці методик зважають на динаміку боргу, чи зростає він швидше за ВВП, а також терміни його погашення — якщо одночасно накопичуються «пікові» виплати, виникає ймовірність різкого тиску на бюджет і потреби залучати додаткові кошти за менш сприятливих умов.

Не менш важливими є монетарні показники, як-от рівень інфляції та обмінний курс національної валюти, які вказують на стійкість грошової сфери та довіру до неї з боку населення й бізнесу. Втім, сама по собі низька інфляція не обов'язково означає високу фінансову безпеку, коли, наприклад, центральний банк утримує стабільність грошового ринку коштом вичерпання золотовалютних резервів і жорстких адміністративних обмежень. Щоб відрізнити стійку стабільність від адміністративної, слід дивитися на комбінацію: резерви (у місяцях імпорту), наявність/відсутність множинності курсів, динаміку реальних ставок і стан платіжного балансу. Тому слід відслідковувати й додаткові параметри: розмір резервів порівняно з кількома місяцями імпорту, розрив між офіційним і ринковим курсами в ситуації обмежень на обмін валюти, процентні ставки й динаміку реального сектора.

Водночас за умов певного «ззовні гарного» рівня інфляції може накопичуватися хронічний дефіцит бюджету або панівні структури можуть використовувати інфляційний податок (емісію), щоби приховати справжню сутність проблем. Такі ситуації свідчать, що оцінка суто кількісного показника без контексту може ввести в оману. Отже, кожен окремий індикатор має читатися у зв'язці з іншими та в інституційному контексті.

Щоб уникнути перекосу в бік банківського кредитування, методика має окремо вимірювати зрілість ринку капіталу та його здатність абсорбувати шоки. Методологія часто доповнюється оцінюванням ринку капіталу: капіталізацією бірж, ліквідністю акцій та облігацій, залученістю міжнародних гравців. У розвиненій методиці можуть включати показники відсотка капіталізованої вартості акцій у відношенні до ВВП, добовий обсяг торгів, частку портфельних інвестицій у загальній структурі іноземного капіталу. Практичні орієнтири: капіталізація акцій на рівні <20–30% ВВП зазвичай свідчить про незрілий ринок; 30–60% — перехідна зона; >60–80% і вище — ознака глибокого ринку. Для ліквідності корисний «коефіцієнт обігу» (річний обсяг торгів / середня капіталізація): <20% — низька ліквідність, 20–80% — помірна, >80% — висока. Важлива й концентрація випусків: ринок, де 5–10 емітентів формують більшість обороту, чутливіший до шоків. Частка іноземних учасників у вторинній торгівлі та частота первинних розміщень (ІРО/облігації) — додаткові індикатори глибини. Якщо фондовий ринок малий і непривабливий, компанії обмежені в способах фінансування, натомість банківський сектор змушений брати на себе надто великі навантаження з кредитування. Коли ринок паперів не пропонує інструментів довгих грошей, банки вимушено фінансують довгі проекти короткими депозитами — це зростання ризику ліквідності й відсоткового ризику. За першого стресу інвестори й вкладники мають обмежені альтернативи, що прискорює відтік коштів і підвищує волатильність. Такий дисбаланс іноді призводить до нестабільності, адже інвестори отримують вузький набір можливостей для розміщення коштів, і за будь-яких ознак кризи починається масове вилучення депозитів чи відплив капіталу. Системна стійкість передбачає,

що держава намагається уникати занадто однобокої залежності від банківського кредиту або від зовнішніх позик, створюючи умови для розвитку повноцінного ринку цінних паперів.

На думку Г. В. Ситника, стандартизація індикаторів потрібна не лише для вимірювання стану, а й для однакового трактування сигналів між інституціями: «основою для ефективного управління фінансовою безпекою є створення єдиної системи національних фінансових індикаторів» [35]. Відповідно до цього, одним із найцікавіших методологічних рішень є системи раннього попередження (Early Warning Systems), покликані за допомогою набору спеціальних індикаторів прогнозувати настання криз або виявляти їхні передвісники. За цього підходу встановлюють кілька ключових критичних значень. Наприклад:

- (I) Зростання кредиту до приватного сектору на $>5-7$ п.п. ВВП за рік;
- (II) Падіння покриття імпорту резервами нижче ≈ 3 місяців;
- (III) Прискорення інфляції >7 п.п. р/р у короткому проміжку;
- (IV) Частка короткострокового зовнішнього боргу $>30\%$ зовнішніх зобов'язань;
- (V) Спреди дохідності держпаперів до «якорних» бенчмарків, що стійко виходять за історичні квартилі;
- (VI) Нетипові відтоки депозитів у межах $>3-5\%$ за тиждень

Однак суто кількісні методи відображають не всю повноту картини, якщо не бере до уваги інституційний контекст. Інституційний модуль методики відповідає на запитання: чи є правила, що гарантують чесну гру, і чи виконуються вони на практиці. Звідси впливає ще один важливий компонент методології: оцінка інституційних факторів, котрі не піддаються простому формульному вираженню. Для цього аналізують рівень корупції, прозорість діяльності регуляторів, наявність дієвої судової системи та практики відкритої звітності. Без належної інституційної якості навіть регулярний підрахунок макро- чи банківських показників не гарантує упередження фінансової кризи, адже вразливості можуть ховатися «поза статистикою».

Методи оцінки фінансової безпеки мають бути багат шаровими. Ми дивимося і на просту статистику (дефіцит, борг, інфляція тощо), і на складніші інструменти (моделі раннього попередження), і на якість інституцій (нагляд, суди, прозорість).

Такий комплексний підхід дозволяє вчасно побачити не лише тимчасові проблеми на кшталт меншої виручки чи більшого боргу, а й глибші збої системи, які можуть зламати траєкторію розвитку на роки.

Коли кількісні показники (цифри) поєднані з якісною оцінкою (як працюють правила й інституції), держава отримує основу для розумної антикризової політики: можна раніше помітити ризики, швидше реагувати і тримати фінансову стійкість. А без фінансової стійкості високий рівень економічної безпеки — недосяжний.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році методологічний підхід до оцінювання фінансової безпеки зазнав суттєвих змін. Звідси і додаткові метрики, які під час війни доречно відстежувати [40]:

- (I) Борг у грантовому еквіваленті (частка грантів та пільгових кредитів, ефективна ставка);
- (II) Структуру боргу (частка коротких і валютних зобов'язань, профіль погашень з «піками»);
- (III) Фіскальний дефіцит із коригуванням на гранти (primary deficit ex grants);
- (IV) Вартість обслуговування як частку доходів бюджету;
- (V) Домашній попит на держпапери (частка банків/НБУ/домогосподарств) — це показує, чи є внутрішня «якірна» база фінансування.

Монетарна сфера також зазнала впливу надзвичайних подій. Національний банк України змушений був вдаватися до жорстких адміністративних заходів: фіксації валютного курсу, обмеження операцій із готівкою та переказів за кордон, жорсткої процентної політики. Щоб відрізнити адміністративно утримувану стабільність від ринково стійкої, варто дивитися на комбінацію

показників: покриття імпорту резервами (місяці), спред між офіційним і ринковим курсом (за наявності обмежень), динаміку реальних ставок, баланс інтервенцій НБУ і зміни в платіжному балансі. У таких умовах класичні індикатори інфляції чи валютної стабільності не відображають повністю реальний стан економіки. Вони потребують доповнення новими показниками, які б ілюстрували ефективність дій регулятора в умовах обмеженої маневреності та високої невизначеності. До ранніх сигналів монетарного стресу належать: перехід до множинності курсів, зростання частки готівкового сегмента, прискорення відтоків валютних депозитів, а також різкі коливання одноденних ставок ліквідності.

Аналіз стану банківської системи в умовах війни також має враховувати зростання кредитних ризиків через падіння ділової активності, фізичне знищення активів клієнтів, скорочення ліквідності. Підхід до оцінки NPL (непрацюючих кредитів) змістився в бік детальнішого моніторингу секторів економіки, які зазнали найбільших втрат, зокрема у прикордонних регіонах та у сфері логістики [26]. Своєю чергою, необхідною стала розробка нових методів оцінки платоспроможності позичальників в умовах війни, які враховували б не лише фінансові показники, а й інституційні ризики, ризики фізичного знищення майна, евакуації виробничих потужностей тощо. Ризик ліквідності посилюється, коли довгі кредити фінансуються короткими депозитами; у війні це компенсується підвищеними буферами ліквідності й наглядовими «сітками безпеки».

Таким чином, війна кардинально змінила рамки, в яких формується методологія оцінки фінансової безпеки. Класичні індикатори залишаються важливими, однак їх необхідно адаптувати до реалій воєнного часу, з урахуванням факторів форс-мажору, міжнародної допомоги, специфіки внутрішніх економічних трансформацій і соціальної мобілізації. Практично це три кроки: (1) адаптація метрик (нові індикатори та перерахунок порогів), (2) корекція ваг у композитах (більша вага — резервам, ліквідності, якості інституцій), (3) перехід до вищої частоти даних (місячні/тижневі EWS замість річних). Наприклад, до композиту доречно додати: індикатор грантового

фінансування, спред офіційного/ринкового курсу, тижневі відтоки депозитів, частку короткого зовнішнього боргу, спред ОВДП/корпоративних паперів, CDS-премії. Комплексна модель оцінки має передбачати гнучке оновлення показників, оперативне реагування на нові виклики та розширення аналітичних інструментів у напрямку прогнозування й упередження ризиків на основі нових типів даних. Лише так можна забезпечити дійсно релевантну оцінку стану фінансової безпеки держави в умовах екзистенційної загрози. Таким чином, модель має бути не статичною, а здатною швидко «переналаштовуватися» під нові ризики й канали їх передачі.

Висновки до розділу 1

У першому розділі ми можемо побачити, що економічна безпека держави є ключовою умовою стабільного функціонування національної економіки, продуктивного фінансового управління та стійкого соціально-економічного розвитку. Розвиток поняття «економічна безпека» показує перехід від вузького фіскального розуміння до всебічного послідовного підходу, який включає аспекти фіскальної, монетарної, банківської, ринкової та інституційної сфер. Такий підхід пояснюється зростанням важливості фінансових ризиків, міжсекторальних зв'язків і потребою врахування не лише кількісних, а й якісних характеристик у функціонуванні економічної системи. Аналіз сучасних наукових підходів свідчить, що фінансова безпека є важлива частина економічної безпеки, бо вона створює ресурсну, інвестиційну та монетарну базу для функціонування всіх інших її компонентів, таких як виробнича, технологічна, енергетична, соціальна та інституційна підсистеми. Її рівень залежить від здатності держави дієво акумулювати і розподіляти фінансові ресурси, забезпечувати макроекономічну стабільність, і також оперативно реагувати на внутрішні й зовнішні загрози.

Методологія оцінювання фінансової безпеки засновано на використанні інтегрованої системи кількісних і якісних показників, що вміщують бюджетно-податкову, боргову, банківську, валютну і ринкову сфери. Такий підхід дозволяє

виявляти дисбаланси, передбачити можливі кризові ситуації та втілювати превентивні заходи. Особливий наголос впроваджується на системах раннього попередження, які допомагають своєчасному реагуванню на зміни у фінансовому середовищі та знижують ризики макроекономічної нестабільності. В умовах війни та значних зовнішніх викликів методологія оцінки фінансової безпеки відчула значної адаптації. Традиційні індикатори було розширено новими показниками, що беруть до уваги вплив міжнародної допомоги, валютних обмежень, ризиків, пов'язаних із війною, та структурних змін в економіці. Це підтверджує, що сучасна система фінансової безпеки повинна бути гнучкою, динамічною та здатною оперативно реагувати на нові типи загроз, гарантуючи при цьому стійкість фінансової системи й економічну незалежність країни. Підбиваючи підсумки дослідження можна впевнено сказати, що економічна безпека держави є цілісним комплексним явищем. Вона є важливим фактором, що характеризує здатність національної економіки до самовідновлення, допомагає захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, створює основу для досягнення стратегічних цілей розвитку та зміцнення державного суверенітету. Ефективна оцінка рівня фінансової безпеки вимагає інтеграції кількісних показників із якісними характеристиками інституційного середовища. Такий підхід сприяє вчасному виявленню можливих дисбалансів, відстеженню перших ознак кризових явищ та розробці ефективних механізмів для реагування на кризи. У цьому контексті важливу роль відіграють системи раннього попередження (EWS), що дозволяють прогнозувати виникнення фінансових криз і знижувати їхній ефект завдяки використанню ключових граничних показників.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Характеристика рівня фінансової безпеки України у 2020–2024 роках

Фінансова безпека держави є одним із ключових елементів її національної безпеки, що забезпечує стабільність функціонування економіки, фінансової системи, бюджету і боргу країни. Для аналізу стану фінансової стабільності України у 2020–2024 роках використовується методика, розроблена Радою національної безпеки і оборони України.

Ключові показники фінансової безпеки держави за 2020-2024 рр (згідно з Методикою РНБО) проаналізовано у табл. 2.1.:

1. Рівень державного боргу до ВВП (%) [17].
2. Дефіцит державного бюджету до ВВП (%) [9].
3. Рівень тіньової економіки (% до офіційного ВВП) [16].
4. Рівень інфляції (ІСЦ, %) [7].
5. Рівень міжнародних резервів (млрд дол. США) [25].
6. Обсяг надходжень до Зведеного бюджету (млрд грн) [6].
7. Питома вага податкових надходжень у структурі бюджету (%) [1].
8. Валютний курс (грн/дол. США, середньорічний) [28].

Таблиця 2.1

Основні індикатори фінансової безпеки України у 2020–2024 рр*

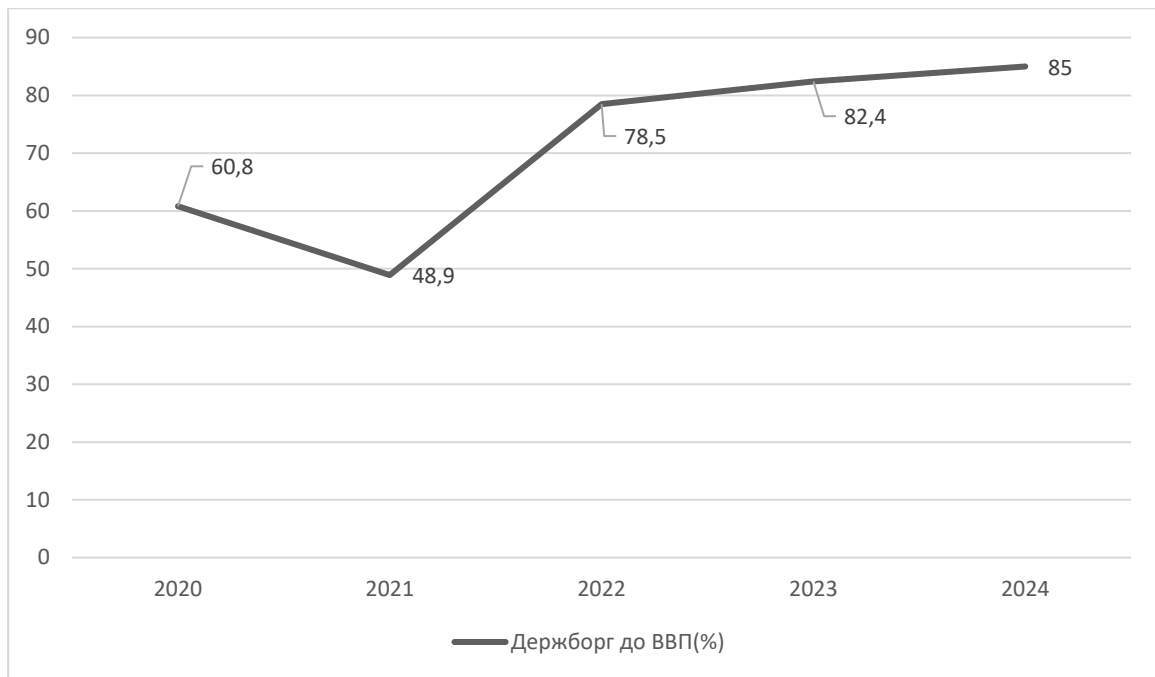
Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Держборг до ВВП (%)	60,8	49	78,4	85,1	85,0
Дефіцит бюджету до ВВП (%)	5,2	3,5	17	20,8	17,7
Тіньова економіка (% до ВВП)	30	31	32	33,5	37
Індекс споживчих цін (ІСЦ, %)	5,0	10,0	26,6	5,1	8,5
Міжнародні резерви (млрд дол. США)	29,1	30,9	27,5	40,5	43,2
Доходи зведеного бюджету (млрд грн)	1 246	1 551	1 767	3 056	3 380
Податкові надходження у структурі (%)	83	85	77	72	70
Середньорічний курс гривні (грн/дол. США)	26,96	27,28	32,41	36,57	38,00

*Складено автором

Згідно з даними, наведеними у таблиці 2.1, можна спостерігати суттєве зменшення відсотку державного боргу у період 2020-2021 років, де відсоток зменшився з 60,8% до 49%, проте у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні цей відсоток різко збільшився до 78,4%. В подальшому відбулося ще одне збільшення до 85,1 % після чого у 2024 році, відсоток державного боргу стабілізувався на рівні 85%. Дефіцит бюджету до ВВП також зазнав суттєвих змін після 2022 року. Будучи на помірному рівні в 5,2% та 3,5% у 2020 та 2021 роках відповідно, відбулось суттєве зростання до 17% у 2022 році, яке продовжувалось до 2023 року дійшовши 20,8% та відносно стабілізувавшись у 2024 році на позначці 17,7%. Рівень тіньової економіки у свою чергу не зазнавав суттєвих змін аж до 2024 року, у якому відбулось зростання до 37%, відносно 33,5% які були у 2023 році. Індекс споживчих цін зазнав критичних змін після початку повномасштабної війни, піднявшись з 10% у 2021 до значного показника у 26,6% у 2022 році, після чого варто зазначити, відбулось значне падіння до рівня довоєнних показників у 5% та 8,5% у 2023 та 2024 роках відповідно.

Завдяки міжнародній фінансовій підтримці, сума міжнародних резервів збільшилась до 40,5 млрд дол. у 2023 році в порівнянні з 27,5 млрд дол. у 2022 році [19]. Звідси і збільшення майже вдвічі доходів зведеного бюджету, з 1767 млрд грн. у 2022 році до 3056 млрд грн. у 2023 році. Проте з'явилась залежність від міжнародної допомоги, яка проявляється у зменшенні відсотку податкових надходжень у структурі з 85% у довоєнній 2021 році до 70% у 2024 році. Також у період війни середньорічний курс гривні зазнає девальвації, стабільно зростаючи від 32,41 грн/дол. до 38 грн/дол. у період 2022-2024 років.

На рисунку 2.1 зображено графік, який чітко показує різке зростання відсотку держборгу до ВВП після початку війни. З рівня 48,9% у 2021 році, відбувається суттєве збільшення до 78,5% у 2022 році та поступове зростання відсотку до 85% у період 2022-2024 років [22].

Рис. 2.1. Динаміка державного боргу України до ВВП у 2020–2024 роках*
*Складено автором на основі [22]

У межах антикризового управління в Україні вагому роль відіграє цифровізація фінансового контролю, яка забезпечує ефективне відстеження грошових потоків, зменшення рівня тіньової економіки та підвищення фіскальної прозорості. Одним із ключових інструментів у цьому процесі є впровадження електронного адміністрування податків і зборів, зокрема системи електронного ПДВ (СЕА ПДВ) та автоматизованої системи адміністрування акцизів.

Завдяки СЕА ПДВ, державі вдалося зменшити ризики фіктивного відшкодування податку, автоматизувати облік податкового кредиту та забезпечити прозорість взаєморозрахунків із бюджетом.

Згідно з даними таблиці 2.2, у 2020–2024 роках простежується стійка тенденція підвищення доходу від податку на додану вартість (ПДВ) до бюджету держави. У 2020 році обсяг надходжень становив 305,2 млрд грн, а у 2021 році він збільшився до 351,1 млрд грн. Це свідчило про активізацію економічної діяльності після уповільнення, викликаного пандемічними обмеженнями, та поступове відновлення внутрішнього споживчого попиту. Попри початок повномасштабної війни у 2022 році стало різке скорочення економічної

активності, надходження ПДВ зменшилися лише незначно — до 348,7 млрд грн. Така стійкість пояснюється дією інфляційних чинників, а також підвищенням вартості імпортованих товарів, що компенсувало падіння виробничих і торговельних обсягів.

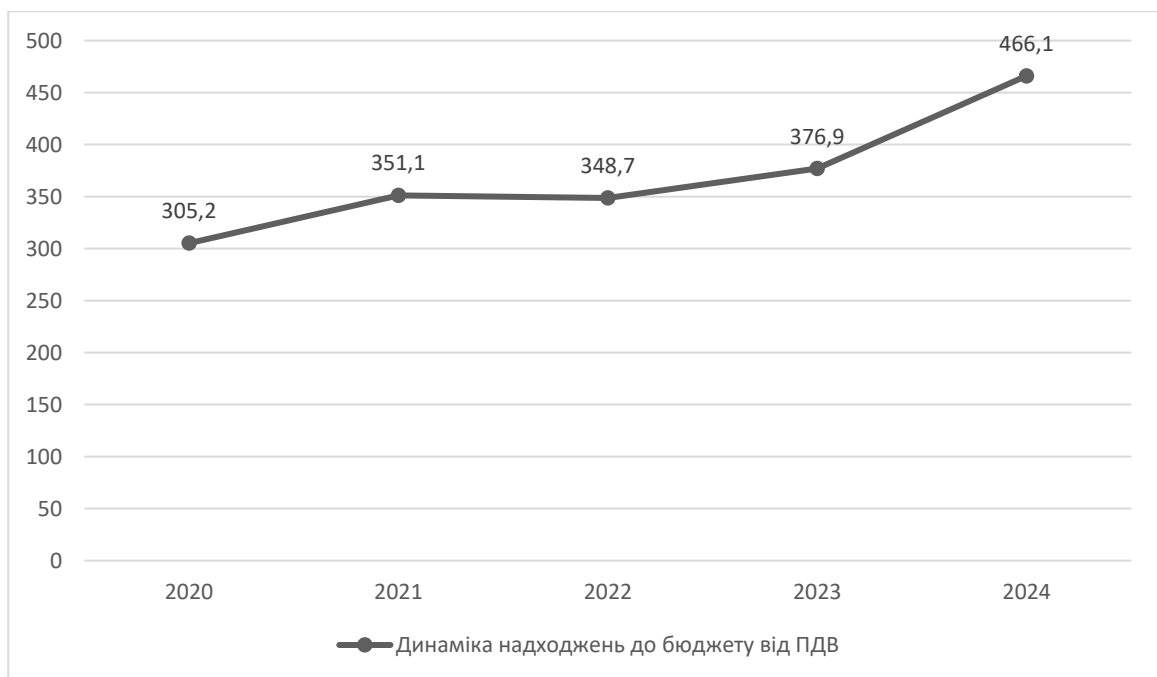
Таблиця 2.2

**Динаміка надходжень до бюджету від ПДВ
за період 2020–2024 років (млрд грн)***

Рік	Надходження ПДВ, млрд грн.
2020	305,2
2021	351,1
2022	348,7
2023	376,9
2024	466,1

*Складено автором на основі [5]

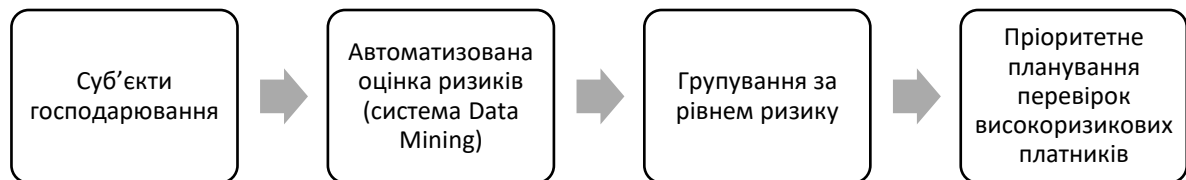
Окрім податку на додану вартість, ключовим напрямком фіскальної цифровізації є застосування електронних касових апаратів (програмних РРО), які сприяють детінізації роздрібною торгівлі. Як повідомляє ДПС України, кількість зареєстрованих РРО зросла з 44 тис. у 2020 році понад 360 тис. у 2023 році. Це свідчить про позитивну реакцію бізнесу на полегшення податкової звітності завдяки діджиталізації.

Рис. 2.2 Темп надходжень у бюджет від ПДВ*

*Складено автором на основі [33]

На рис. 2.2 можна спостерігати, що у 2021 році було зафіксовано низький темп надходжень у бюджет від ПДВ. Після чого у період 2021-2023 років цей показник залишався стабільним та не зазнавав суттєвих змін. Проте, від 2023 року можна побачити різке збільшення надходжень.

Рис. 2.3. Принцип роботи ризик-орієнтованого підходу*

*Складено автором на основі [11]

Одним з методів контролю та перевірок є ризик-орієнтовний підхід. За його допомогою проводиться контроль та виявляються ті, у кого ймовірність порушень та можливі збитки є найбільшими. Це робиться з метою виокремлення високоризикових платників. Суть підходу наступна: проводиться збір даних про платників, щоб побачити повну картину і порівняти платника з галуззю та самим собою у часі, потім, через систему оцінки ризиків виявляють «сигнали», та проводиться оцінка ризиків. Пізніше, відбувається групування платників за рівнем ризику. Після чого створюється план перевірок, де пріоритетними є платники з найвищим індексом ризику. Мінімальний контакт при перевірках проявляється до платників з найменшим індексом ризику, тобто добросовісним.

Також Україна приєдналася до системи автоматичного обміну податковою інформацією відповідно до стандарту CRS, що дозволило виявляти офшорні активи українських платників. У поєднанні з внутрішньою системою електронного декларування це формує новий рівень антикризового фіскального управління, орієнтованого на довгострокову стійкість державних фінансів.

Разом з цим, варто зазначити й низку викликів, пов'язаних із цифровою трансформацією фіскальної системи, зокрема:

– Низький рівень цифрової грамотності серед окремих категорій платників.

- Недостатня технічна база у державних установах.
- Кіберзагрози та витоки даних, які можуть підірвати довіру до системи.

Аналіз загального рівня економічної безпеки України вимагає врахування взаємозв'язку між окремими складовими фінансової системи та їх впливу на стійкість державних фінансів. У даному контексті доцільно застосувати загальний показник фінансової безпеки, що надає можливість об'єднати окремі індикатори у єдиний числовий вимір.

Для побудови загального індикатора фінансової безпеки (ІФБ) використаємо методику нормалізації даних за формулою мін-макс, яка дозволяє привести різноспрямовані показники до єдиного масштабу – від 0 до 1. Формула нормалізації виглядає наступним чином [43]:

- Для стимуляторів (чим більше, тим краще):

$$x_i^{norm} = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

- Для дестимуляторів (чим менше, тим краще):

$$x_i^{norm} = \frac{x_{max} - x_i}{x_{max} - x_{min}}$$

Після нормалізації розраховується середнє значення всіх показників – це і буде загальний показник фінансової безпеки за відповідний рік.

У таблиці 2.3 представлено розрахунок ІФБ на основі 5 ключових індикаторів економічної безпеки України за 2020–2024 роки.

Згідно наведених даних у таблиці 2.3 можемо побачити поступове зростання частки тіньової економіки з 30% до 37% у період 2020-2024 років, що демонструє тиск на доходи бюджету. Також, після покращення у довоєнний час, державний борг різко збільшився та закріпився на рівні 85% після початку війни на Україні. Банківська інфраструктура теж погіршилась після 2022 року та повільно відновлюється, на що вказує індекс платоспроможності банків який зріс від 0,72 до 0,79 у період 2022-2024 років.

Таблиця 2.3

Розрахунок загального показника економічної безпеки України,

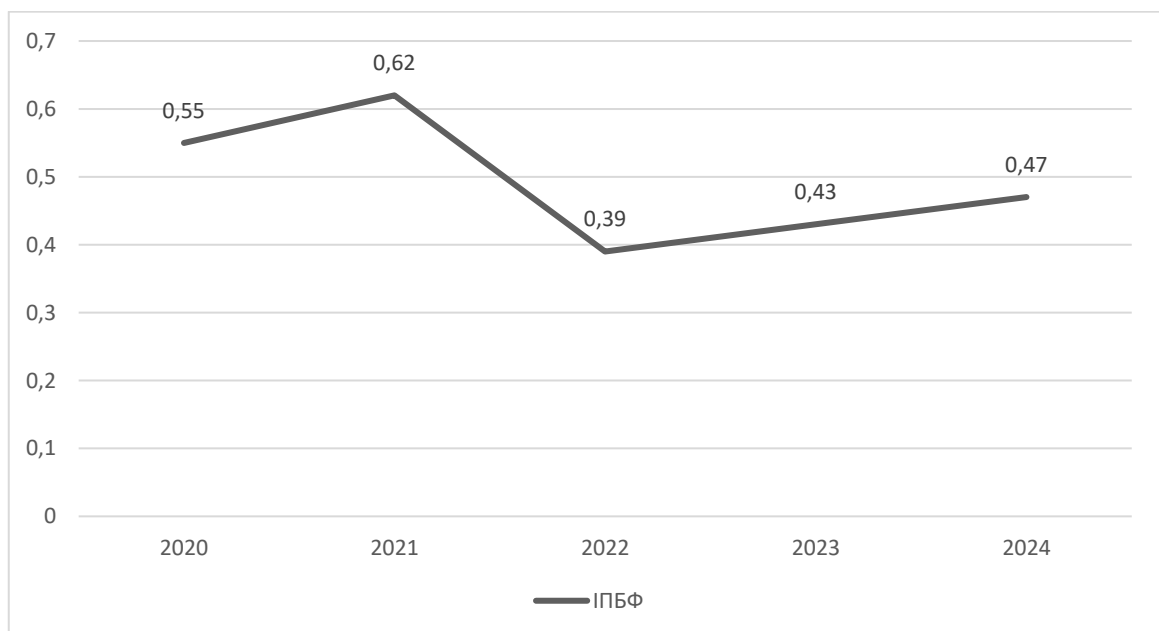
2020–2024 рр*

Рік	Частка тіньової економіки, %	Держборг до ВВП, %	Індекс платоспроможності банків	Резерви НБУ, \$ млрд	Рівень дефіциту бюджету, % до ВВП	ІПБФ
2020	30,0	60,8	0,84	29,1	5,2	0,55
2021	31,0	49,0	0,86	30,9	3,5	0,62
2022	32,0	78,4	0,72	27,5	17,0	0,39
2023	33,5	85,1	0,76	40,5	20,8	0,43
2024	37,0	85,0	0,79	43,2	17,7	0,47

*Складено автором на основі [35]

Також різкого збільшення зазнав рівень дефіциту бюджету, стрибнувши до двохзначних відсотків та закріпившись на позначці 17,7% у 2024 році. З позитивних аспектів, резерви НБУ зросли з 27,5 млрд дол. в 2022 році до 43,2 млрд дол. у 2024 році, передусім завдяки грошовій підтримці українських партнерів.

Все це свідчить про велике потрясіння, яке пережила фінансова безпека України у 2022 році, з того часу йде поступове зміцнення резервів та банківської системи, але державний борг та дефіцит бюджету залишаються слабкою ланкою, і водночас зріст тіньової економіки зменшує доходи.

Рис. 2.4. Динаміка загального показника фінансової безпеки України, 2020–2024 рр*

*Складено автором

З рис. 2.4 ми можемо спостерігати, як загальний показник економічної безпеки України стрімко впав в 2022 році через початок повномасштабного

вторгнення. Після такого значного спаду ситуація стабілізувалась, ПФБ закріпився і розпочав поступове відновлення з 2023 року. Після такого серйозного падіння, ситуація стабілізувалась та ПФБ закріпився та почав поступове відновлення починаючи від 2023 року.

Таким чином, узагальнений аналіз показує нестабільність фінансової безпеки України у період після кризи та в умовах повномасштабної війни. Це створює необхідність постійного моніторингу та адаптивного управління ключовими параметрами державних фінансів.

Також розбудова повноцінного фондового ринку є вирішальним елементом у забезпеченні фінансової безпеки, оскільки надає підприємствам і державі додаткові можливості залучення коштів, підвищує ліквідність і прозорість торгів, а також розширює коло інвесторів. Якщо ринок цінних паперів розвинений і містить достатню кількість якісних емітентів, компанії можуть отримувати капітал від випуску акцій чи облігацій без надмірної залежності від банків, а інвестори – впевненість у тому, що їхні вкладення захищені чіткими регуляторними нормами й прозорими процедурами. Що більша капіталізація й ліквідність ринку, то менше «вузьких місць» виникає у взаємодії між емітентами та власниками капіталу, а роль банківського сектору у постачанні кредитних ресурсів збалансовується діяльністю інституційних фондів, страхових і пенсійних організацій, а також міжнародних інвесторів.

Об'єктивною характеристикою рівня розвитку біржового сегмента слугують показники капіталізації (вона свідчить про загальну вартість акцій, допущених до торгів) та щоденних обсягів торгів, які відображають ліквідність ринку. Значна капіталізація сама по собі ще не гарантує жваві торги, адже акції можуть перебувати у власників, які не мають наміру ними активно оперувати. Тому особливу увагу звертають на добові або місячні обсяги торгів, чи дозволяють вони швидко купити або продати папери без суттєвого впливу на курс. Прозорість торгів залежить від наявності відкритого доступу до інформації про компанії, які перебувають у лістингу: це стосується регулярної фінансової

звітності, даних про бенефіціарів, обсяги акцій у вільному обігу (free float) та дотримання вимог корпоративного управління.

Таблиця 2.4

Показники розвитку фондового ринку та інвестицій*

Країна	Капіталізація фондового ринку (% від ВВП)	Середній добовий обсяг торгів (USD, млрд)	Кількість лістингових компаній	Частка іноземних інвесторів (у загальному обсязі) %
США	180%	300	≈4 100	40–50
Німеччина	65%	10	≈700	30–35
Польща	30%	1,5	≈750	25–30
Україна	5–10%	0,01	4–5	10–15
Китай	110%	120	>4 000	20–25

*Складено автором на основі [20]

Аналіз наведених даних показує суттєві відмінності у розвитку фондових ринків різних країн. Найбільшу капіталізацію відносно ВВП демонструють США (180%) та Китай (110%), що свідчить на високий рівень залучення фінансових ресурсів у корпоративний сектор та значний результат змін фондового ринку на економічне зростання. Для цих країн характерні й надзвичайно великі обсяги щоденних торгів — 300 та 120 млрд дол. США відповідно, що формує високу ліквідність та приваблює інвесторів. Натомість у європейських країнах показники значно нижчі: у Німеччини капіталізація ринку складає близько 65% ВВП, а середній обсяг торгів становить 10 млрд дол., у Польщі — лише 30% ВВП та 1,5 млрд дол. щоденного обороту. Це свідчить про відносно меншу інтегрованість фондових ринків у економіку, хоча їх роль у фінансуванні підприємств залишається важливою.

Україна ж має найнижчі показники серед представлених країн: капіталізація становить лише 5–10% від ВВП, щоденний обсяг торгів не перевищує 0,01 млрд дол. США, а обсяг лістингових компаній обмежується 4–5. Частка іноземних інвесторів також невисока — лише 10–15%, що відображає низьку довіру до вітчизняного ринку капіталу та значні ризики для інвесторів. Для порівняння, у США цей показник сягає 40–50%, у Німеччині — 30–35%, у Польщі — 25–30%.

З наведеної таблиці видно, що країни з великою капіталізацією й масовим притоком іноземного портфельного капіталу зазвичай характеризуються високим рівнем фінансової відкритості й дотриманням суворих регуляторних вимог (включаючи прозорість корпоративного управління). Державам із нижчим розвитком ринку потрібно працювати не лише над залученням нових емітентів, а й над удосконаленням законодавства й механізмів регулювання (накшталт запровадження міжнародних стандартів звітності, захисту прав міноритарних акціонерів, посилення відповідальності за махінації).

Інституційні інвестори, серед яких виділяються пенсійні фонди, страхові компанії та різні види інвестиційних фондів, є одним із найсерйозніших чинників у формуванні ліквідного та передбачуваного ринку. Вони зацікавлені у довгострокових проєктах і забезпечують стабільний потік коштів, що не настільки схильний до швидких панічних реакцій, як у разі дрібних спекулятивних інвесторів. Їхня присутність робить кращою оцінку активів, оскільки професійні менеджери перед вкладенням детально досліджують фінансові результати й ризики. Паралельно це стимулює компанії до підвищення рівня корпоративної культури, переходу на міжнародні стандарти звітності.

Прозорий і ліквідний фондовий ринок із збалансованою структурою інвесторів (включно з вагомою часткою місцевих і міжнародних інституційних фондів) завжди розглядається як позитивний фактор для фінансової безпеки. Він посилює взаємодію з глобальними ринками, диверсифікує джерела капіталу, знижує ризик монополії банків. Водночас такий ринок повинен мати систему захисту від «гарячих» грошей, щоб не допустити надмірних спекуляцій, а для цього держава забезпечує дієве правове поле й розвинену інфраструктуру біржі (кліринг, депозитарії, регламенти торгів).

Таким чином, розвиток фондового ринку тісно пов'язаний із припливом іноземних інвестицій і загальною фінансовою безпекою. Якщо капіталізація, ліквідність, прозорість торгів і залученість інституційних інвесторів знаходяться на високому рівні, економіка отримує нові джерела фінансування, а держава — додаткові «запобіжники» від коливань у грошово-кредитній сфері. Якщо ж

біржова сфера недорозвинена, це обмежує інвестиційну активність, підсилює залежність від зовнішнього кредитування й банківських кредитів, а вразливість у разі кризових явищ стає значно більшою.

2.2. Оцінка впливу війни в Україні на фінансову безпеку держави

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало для українських фінансів моментом різкого перелому. Частина підприємств зупинилася або працювала впівсили, ланцюги постачання обірвалися, логістика подорожчала, експортні маршрути звужилися. Коли менше виробляють і менше продають назовні, автоматично звужується й податкова база: бізнес платить менше податків, люди споживають обережніше, обороти падають. Не дивно, що за підсумками 2022 року реальний ВВП просів на 29,2% — це найбільше падіння за час незалежності. Відповідно зменшилися й доходи держави: прибутки до загального фонду бюджету виявилися на 17,5% нижчими, ніж у довоєнному 2021 році. Тобто держава одночасно отримувала менше грошей, бо економіка «стиснулася», і потребувала більше коштів на війну та базові послуги.

На видатковому боці все пішло у протилежний бік. Пріоритетом стали оборона і безпека, бо це питання виживання держави. Якщо до війни, в 2021 році, на ці потреби припадало 5,9% ВВП, то у 2022-му частка стрибнула до 32,3% ВВП. Іншими словами, приблизно кожна третя бюджетна гривня пішла на збройні сили та сектор безпеки. У номінальних сумах це виглядає ще наочніше: видатки зросли з 267,4 млрд грн до 1,14 трлн грн.

Важливо розуміти логіку цих змін. Коли країна веде війну, держава змушена швидко перерозподіляти ресурси: більше на оборону, медицину, гуманітарні програми, підтримку критичної інфраструктури; менше — на ті напрямки, які можуть почекати. Через падіння економічної активності податкових грошей стає менше, тому доводиться активніше залучати фінансування ззовні і всередині країни, переглядати пріоритети, шукати резерви.

Динаміка доходів і видатків державного бюджету держави України*

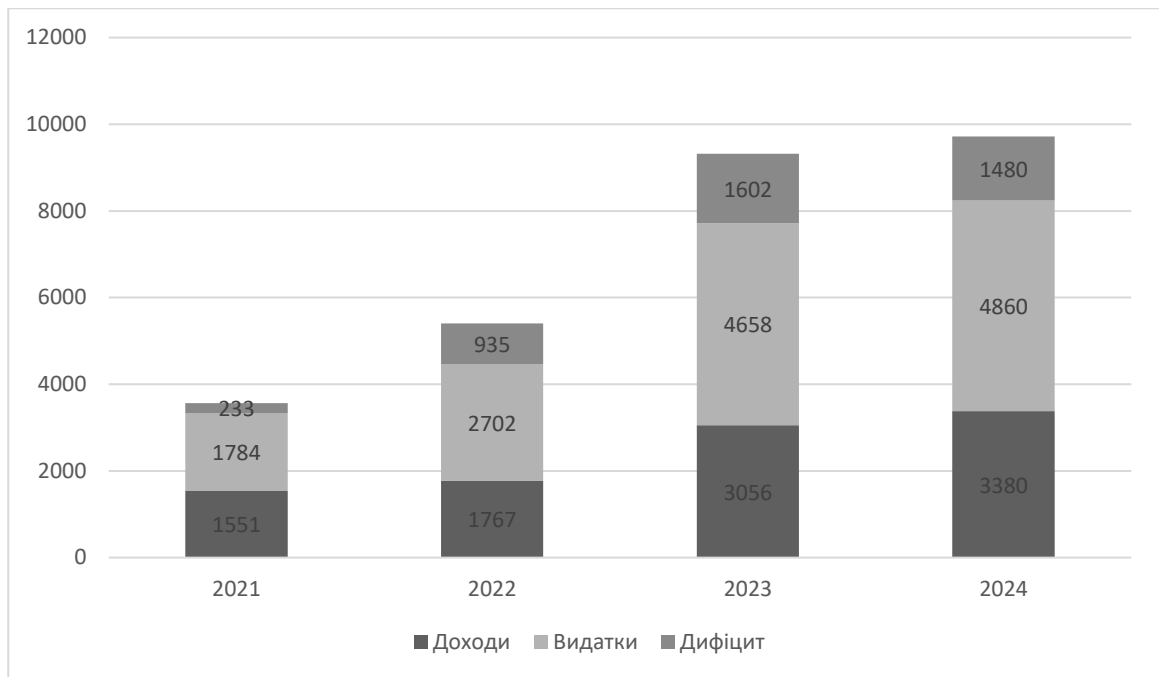
Показник	Роки			
	2021	2022	2023	2024
Доходи	1 551,0	1 767,0	3 056,0	3 380,0
Видатки	1 784,0	2 702,0	4 658,0	4 860,0
Дефіцит	-233,0	-935,0	-1 602,0	-1 480,0
Темп зміни доходів, %	+24,4	+13,9	+73,0	+10,6

*Складено автором на основі [24]

Як описано у таблиці 2.5, упродовж 2021–2024 років державні фінанси України характеризувалися значним зростанням як доходів, так і видатків бюджету. Якщо в 2021 році доходи становили 1 551,0 млрд грн, то вже у 2023 році вони збільшились удвічі й досягли 3 056,0 млрд грн. У 2024 році темпи зростання сповільнилися, проте доходи все ж піднялися до 3 380,0 млрд грн. Такі тенденції відображають як інфляційний фактор, так і посилення зовнішньої фінансової підтримки, що стало критичним джерелом стабілізації державних фінансів в умовах війни.

З іншої сторони, витрати також значно підвищились, з 1 784,0 млрд грн у 2021 році до великих 4 860,0 млрд грн у 2024 року. Причина цьому це перерозподіл бюджету на оборону та фронт, гроші йдуть туди, де вони найбільше потрібні.

На рис. 2.5 чітко видно як поступово видатки починають значно перевищувати доходи. Проте у 2024 р. можна помітити, що дефіцит стабілізувався і не зростав.

Рис. 2.5. Динаміка надходжень та видатків державного бюджету України*

*Складено автором

Таким чином, вже перший рік повномасштабної війни показав значне погіршення ключових показників фінансової безпеки України: різке зростання бюджетного дефіциту, критичне збільшення залежності від зовнішніх джерел фінансування, знецінення національної валюти та структурну деформацію бюджетних витрат на користь військових потреб. Ці тенденції створюють потреба розробки нових способів до управління фінансовими ресурсами, які поєднували б забезпечення обороноздатності з підтримкою економічної стабільності.

Варто зазначити, що війна в Україні призвела до безпрецедентного навантаження на фінансову систему держави, особливо у сфері забезпечення економічної безпеки та фіскальної системи. Водночас зростання видатків державного бюджету, зумовлене необхідністю фінансування оборонного сектору, соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб і відновлення критичної інфраструктури, супроводжувалося суттєвим скороченням доходів, насамперед через падіння податкових надходжень у регіонах, що зазнали активних бойових дій.

За офіційними даними Міністерства фінансів України, у 2022 році загальний обсяг доходів державного бюджету становив 1,52 трлн грн, що на 18,7% менше порівняно з довоєнним 2021 роком, тоді як видатки зросли на 67,4% і досягли 2,74 трлн грн. Це призвело до формування рекордного дефіциту бюджету на рівні 1,22 трлн грн. Для покриття цього дефіциту держава була змушена значно активізувати залучення міжнародної фінансової допомоги, обсяг якої у 2022 році склав близько 32 млрд дол. США.

Разом з цим помітне суттєве зростання державного боргу. На кінець 2022 року його розмір досяг 4,99 трлн грн, або 78,3% ВВП, що є критичним показником щодо боргової безпеки.

Таблиця 2.6

Динаміка державного боргу України у 2021–2024 рр*

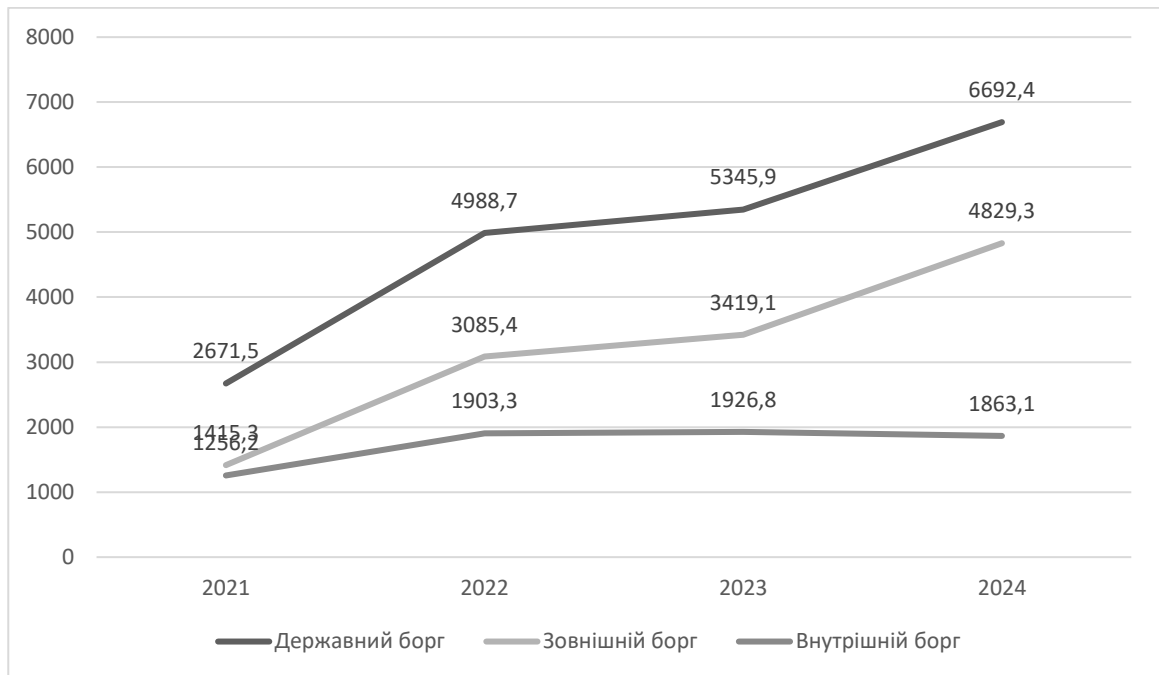
Рік	Державний борг, млрд грн	Частка у ВВП, %	Зовнішній борг, млрд грн	Внутрішній борг, млрд грн
2021	2 671,5	50,1	1 415,3	1 256,2
2022	4 988,7	78,3	3 085,4	1 903,3
2023	5 345,9	80,5	3 419,1	1 926,8
2024	6 692,4	85	4 829,3	1 863,1

*Складено автором на основі [18]

У таблиці наведено динаміку державного боргу України у 2021–2024 роках із розподілом на зовнішні та внутрішні зобов'язання. Видно, що протягом цього періоду боргове навантаження стрімко зростало: якщо у 2021 році сукупний борг становив 2 671,5 млрд грн (50,1 % ВВП), то вже у 2022 році, під впливом повномасштабної війни, він різко збільшився до 4 988,7 млрд грн, що відповідало 78,3 % ВВП. У наступні роки темпи зростання залишалися високими: у 2023 році борг досяг 5 345,9 млрд грн, а у 2024 році перевищив 6,6 трлн грн (85 % ВВП). Це свідчить про значне посилення залежності держави від позик для фінансування своїх потреб.

Структура боргу демонструє домінування зовнішніх зобов'язань. Якщо у 2021 році відношення зовнішнього й внутрішнього боргу було відносно урівноваженим (1 415,3 млрд грн проти 1 256,2 млрд грн), то у 2024 році розмір

зовнішнього боргу склав понад 4,8 трлн грн, що більш ніж у 2,5 рази перевищує внутрішні зобов'язання (1,86 трлн грн). Така динаміка вказує на високу вразливість фінансової системи до змін на світових ринках і залежність від міжнародної фінансової допомоги. Водночас внутрішній борг зростає значно повільніше, що може свідчити як про обмежені можливості внутрішнього ринку капіталів, так і про пріоритетність зовнішніх джерел фінансування.

Рис. 2.6. Динаміка державного боргу України*

*Складено автором

Графік, побудований на основі цих даних, наочно демонструє стрімке нарощування державного боргу протягом 2021–2024 років, особливо різкий стрибок у 2022 році, пов'язаний із війною та необхідністю фінансування оборонних і соціальних витрат.

Варто відзначити й інфляційні наслідки війни. У 2022 році індекс споживчих цін зріс на 26,6%, що обумовлено як порушенням логістичних ланцюгів та дефіцитом окремих товарів, так і значними бюджетними вливаннями у воєнну економіку. Інфляційні процеси негативно вплинули на купівельну спроможність населення та обсяг реального ВВП, який скоротився на 29,2% у 2022 році.

Аналіз динаміки податкових надходжень показує, що найбільшого падіння зазнали акцизний податок (–39,5%) та податок на прибуток підприємств (–33,2%), що пояснюється зменшенням обсягів виробництва та падінням прибутковості бізнесу. Водночас ПДВ на імпорт демонстрував відносну стабільність, завдяки підтримці внутрішнього споживчого попиту через державні програми соціальної допомоги.

У воєнний час фінансова безпека України тримається під тиском одразу з трьох боків. По-перше, держава змушена витратити значно більше — насамперед на оборону, безпеку, підтримку військових і відновлення критичної інфраструктури. По-друге, доходів меншає, бо бізнес і населення працюють у складніших умовах, частина виробництв і логістики втрачена або подорожчала, а отже податкова база звужується. По-третє, щоб закрити розрив між доходами і видатками, доводиться активніше позичати, і боргове навантаження поступово зростає. Разом ці три фактори утворюють «зажим», який не знімається одним рішенням — потрібна продумана комбінація кроків. Що це означає на практиці? Держава має діяти одразу в кількох напрямках [12]:

- витиснути максимум з того, що вже є: навести лад в адмініструванні податків, прибрати «діри» у правилах і процедурах, скоротити зловживання;
- розширити податкову базу: вивести більше операцій із «тіні» в легальне поле;
- оптимізувати видатки: проекти, які можуть почекати, відкласти;
- збалансувати джерела фінансування: обережно поєднувати внутрішні запозичення й зовнішню допомогу.

У 2023 році оборонні видатки вже займали понад дві п'ятих усіх бюджетних витрат. Водночас дефіцит лишався дуже великим — близько 1,3 трлн грн. Це сигнал, що просто «затягнути пасок» недостатньо: треба розумно розкласти кожен гривню між пріоритетами і паралельно нарощувати власні доходи бюджету. Тут вирішальне значення має детінізація: чим більше операцій повертається у «білу» зону, тим стабільнішими стають податкові надходження і тим меншою — залежність від зовнішніх впливів. За надходженнями у другій

половині 2023 року з'явилися ознаки відновлення: бізнес поступово адаптувався, логістичні ланцюги частково перелаштувалися. Але разом із цим є і слабкі місця. Найбільше «просіли» непрямі податки, які чутливі до імпорту та споживання: коли імпорт дешевших товарів падає і домогосподарства економлять, ПДВ та акцизи автоматично дають менше. Структурно найбільшу частку у доходах формують ПДВ і податок на доходи фізичних осіб, а митні платежі та акцизи помітно нижчі, ніж до війни. Отже, для стійкості доходів важливо і далі покращувати адміністрування непрямих податків, і працювати над відновленням внутрішнього попиту та цивілізованого імпорту. Окрема велика тема — борг. На кінець 2023 року його розмір перевищував 4,4 трлн грн, що понад 80 % ВВП. І внутрішня, і зовнішня складові зростали, проте швидше — зовнішня, оскільки саме там держава отримує суттєві кредити й гранти.

І внутрішня, і зовнішня складові зростали, але швидше — зовнішня, бо саме там країна отримує значні кредити й гранти. З однієї точки зору, зовнішня підтримка — це «міст», який допомагає пройти найважчий відрізок. З іншого — чим більше частка позик, тим уважніше треба планувати майбутні виплати, щоб через кілька років не зіткнулися з піками погашень і різким ростом вартості обслуговування.

Висновки до розділу 2

Аналіз фінансової безпеки України в період 2020–2024 років свідчить про високий рівень викликів і коливань, які визначали її стан. Фінансова стабільність була тісно пов'язана з макроекономічними процесами, зовнішньоекономічними впливами та внутрішньою рівновагою економічних інститутів. Серед основних кроків виділяється стабілізація банківської системи, оптимізація бюджету та змінення ролі державних фінансових інститутів. Завдяки співпраці з міжнародними організаціями, як Міжнародний валютний фонд і Світовий банк, було забезпечено додаткове фінансування, що частково знизило бюджетні

ризиками. Проте рівень фінансової стійкості залишався недостатнім, наголошуючи на необхідності довгострокових стратегій економічного розвитку і диверсифікації джерел доходів. З 2022 року початок повномасштабної війни суттєво змінив ситуацію. Війна завдала суттєвих наслідків економічній інфраструктурі, призвела до зниження виробництва й різке скорочення доходів до бюджету. Витрати на оборону та соціальні потреби стрімко зросли, тоді як податкові доходи помітно зменшились, що підвищило ризики для фінансової стабільності та посилило дефіцит державних фінансів. У цих умовах залежність від міжнародної допомоги й зовнішнього фінансування стала вирішальним фактором підтримки макрофінансової рівноваги. Разом із цим війна активізувала внутрішні реформи і стимулювала пошук нових механізмів для підтримки економіки. Були запроваджені кроки для утримання банківської системи, забезпечення функціонування підприємств та реалізації соціальних програм, що частково мінімізували економічні втрати громадян. Держава розширила роботу щодо залучення міжнародних грантів і кредитів, диверсифікації джерел наповнення бюджету та запровадження антикризових фінансових інструментів для підтримки критичних секторів економіки. Це свідчить про певну здатність до адаптації фінансової системи навіть у надзвичайно складних зовнішніх обставинах. Складність впливу війни на фінансову безпеку має кілька основних аспектів. По-перше, збільшення бюджетного дефіциту й державного боргу викликало необхідність посиленого контролю за використанням ресурсів. По-друге, нестабільність економіки через руйнування промисловості та зменшення інвестиційної привабливості створила ризики для стійкості національної валюти. По-третє, фінансова політика держави змістилася в бік оборонних пріоритетів із паралельним збереженням соціальної підтримки та інфраструктурного функціонування. Важливою залишається міжнародна підтримка у вигляді кредитів, грантів і матеріальної допомоги партнерів, яка дозволяє Україні утримувати валютні резерви й уникати радикальних економічних потрясінь.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Шляхи зміцнення економічної безпеки України в умовах війни

Економічна безпека держави в умовах війни отримує головне значення, оскільки від її рівня безпосередньо залежить стійкість економіки, соціальної сфери та обороноздатності країни [29]. Повномасштабна збройна агресія Росії проти України, яка розпочалася у 2022 році, призвела до безпрецедентних випробувань: різкого падіння економічної активності, знищення промислового потенціалу, блокування експорту, зростання дефіциту бюджету та швидкого збільшення державного боргу. В цих умовах загальновідомі методи до підтримки фінансової безпеки вже не можуть бути ефективними, адже фінансова система функціонує у стані постійного стресу та потребує нестандартних рішень, заснованих на швидкій адаптації, мобілізації внутрішніх резервів та розширенні міжнародної підтримки.

Зміцнювати фінансову безпеку під час війни треба одночасно на двох рівнях — «великих цифр» і щоденних грошей у реальній економіці. По-перше, бюджет. Дефіцит має бути керованим, а витрати — зосередженими на головному. У 2022–2023 роках понад половина всіх коштів пішла на оборону й безпеку, тож інші сфери отримали менше. Вихід — чітко розставити пріоритети: усе критичне фінансуємо, другорядне переносимо, прибираємо дублювання програм і зайві витрати. По-друге, де взяти гроші. У середині країни — це військові облігації для громадян і бізнесу, кращий збір податків за рахунок цифровим інструментам (е-накладні, ПРРО, автоматичні звірки), а також стабільні дивіденди від державних компаній[34]. Ззовні — гранти і пільгові кредити від партнерів (ЄС, США, МВФ, Світовий банк). Вони допомагають закрити «дірку» в бюджеті без небезпечної емісії грошей. По-третє, щоб гроші «ходили» в економіці, потрібні прості мікроінструменти: державні гарантії, щоб банки кредитували МСП; тимчасові програми здешевлення кредитів під релокацію, обладнання, логістику; швидкі виплати за державними контрактами;

страхування воєнних ризиків для бізнесу; підтримка експорту (страхування і кредити під контракти). Плюс — «сервісний» режим у податках: менше ручних перевірок, швидке відшкодування ПДВ, прозорі правила. По-четверте, борг треба тримати під контролем. Перевагу — грантам і довгим пільговим позикам, рівний графік погашень без «піків», менше коротких і валютних зобов'язань, зростання внутрішнього ринку облігацій.

Водночас важливою складовою зміцнення фінансової безпеки є підтримка грошово-кредитної системи та довіри населення до національної валюти. Національний банк України у 2022 році був змушений вдатися до низки антикризових заходів: запровадження фіксованого курсу гривні до американського долара США, ліміт на здійснення валютних операцій, підвищення облікової ставки до 25 %, а також запровадження спеціальних механізмів підтримки ліквідності банківської системи. Ці заходи дали змогу стабілізувати грошовий ринок і запобігти масовому відпливу депозитів, що могло б призвести до фінансового колапсу. У 2023 році Національний банк розпочав послідовний перехід до помітної адаптивної курсової політики, що показувало певне відновлення стійкості системи.

Керування боргом держави за період війни має бути особливо обережним і продуманим. Наприкінці 2023 року величина державного та гарантованого державою боргу зросла понад 130 млрд доларів США[43]. Значна частина цих коштів — це зовнішні кредити та гранти. З одного боку, без міжнародної допомоги держава не змогла б утримувати оборону й виконувати базові функції. З іншого — велика частка позик несе ризик боргової залежності у майбутньому.

Тому стратегія має бути змішаною і прагматичною. По-перше, переглянути графіки виплат: домовлятися з кредиторами про відстрочку та пом'якшення умов, щоб не створювати пікових навантажень на бюджет у найближчі роки. По-друге, максимально збільшувати частку грантів у загальному фінансуванні: гранти не потрібно повертати, тож вони не тиснуть на майбутні бюджети. По-третє, керувати структурою боргу: менше короткострокових і валютних зобов'язань, більше довгих і пільгових; поступово

розвивати внутрішній ринок державних паперів, щоб частину потреб покривати всередині країни.

Мета такої політики — зберегти сьогоднішню платоспроможність і не «защити» в борг надмірні ризики на завтра. Чим рівніший графік виплат, чим більша частка грантів і довгих пільгових ресурсів, тим стійкіше працює бюджет і тим простіше планувати відновлення економіки після війни.

Не менш важливим завданням є боротьба з тіньовою економікою, яка, за оцінками Міністерства економіки України, у 2021 році сягала близько 30 % ВВП. Війна загострила цю проблему, оскільки частина підприємств перейшла у напівлегальний сектор через складність виконання податкових зобов'язань та руйнування логістики. Проте збереження високої частки тіньового сектора підриває фінансову безпеку, зменшує доходи бюджету та створює додаткові корупційні ризики. У цьому контексті одним із основних рішень стало запровадження електронних сервісів податкової звітності, розширення можливостей застосування РРО (реєстраторів розрахункових операцій) та цифрових інструментів контролю за розрахунками.

Звідси, стратегією фінансової безпеки у воєнний час має бути:

- Макрофінансова стабілізація.
- Ефективне управління боргом.
- Системна боротьба з тіньовою економікою.
- Підтримка грошово-кредитної системи.

Такі кроки допомагають як у короткостроковій перспективі – сприяють працездатності фінансової системи за час війни, так і в довгостроковій перспективі – утворюють фундамент для відновлення. Реалізація цих кроків вимагає координації. Держава повинна ставити пріоритети та задавати правила, приватний сектор – інвестувати та створювати робочі місця, іноземні партнери – надавати допомогу. Після узгоджених дій з цих трьох сторін, створюються умови для виходу на траєкторію відновлення після закінчення війни.

Підвищення фінансової стійкості України в умовах війни неможливе без модернізації податкової системи, яка є головним джерелом наповнення

державного бюджету. В умовах воєнного стану значна частина бізнесу втратила виробничі потужності або ж була вимушено релокована у більш безпечні регіони. Згідно з даними Міністерства фінансів України, у 2022 році податкові надходження скоротилися на 32 % у порівнянні з періодом до війни 2021 роком, що стало одним із базових чинників зростання дефіциту бюджету. У відповідь уряд розпочав політику гнучкої податкової підтримки: було запроваджено пільгові ставки для малого та середнього бізнесу, особливо тимчасовий перехід на спрощену систему оподаткування зі ставкою 2 % від обороту. Ці заходи дозволили зберегти частину підприємницької активності, проте водночас знизили обсяг податкових надходжень [30].

У воєнних умовах фінансова безпека потребує збалансованої стратегії, яка забезпечить стабільні доходи в бюджет та оживить економіку. Показовий приклад дає Ізраїль: у періоди конфліктів там поєднували тимчасові пільги для стратегічних галузей з «військовим податком» на високі доходи та прибуткові компанії. Така комбінація не душить бізнес, але й не перекладає всю вагу на бюджет. Для України логічним було б тимчасово запровадити більш прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб у воєнний період: найбільш забезпечені сплачують трохи більше, а малий бізнес і вразливі групи не отримують зайвого тиску. Другий напрям — розворушити внутрішні заощадження. Досвід 2022–2023 років показав, що люди готові довіряти державі: обсяг куплених фізичними особами військових облігацій перевищив 30 млрд грн. Наступний крок — розширити лінійку інструментів і зробити їх більш «відчутними» для громадян. Йдеться про цільові облігації, кошти з яких ідуть на конкретні програми — відновлення житла, енергетики, лікарень. Коли людина бачить, що її вклад працює на чітко позначену справу, з'являється і довіра, і мотивація інвестувати далі.

Третій блок це зовнішня підтримка — ключовий опорний стовп за час війни. У 2023 році Україна одержала понад 42 млрд доларів допомоги [10]. Приблизно 40 % із цієї суми — гранти, тобто гроші, які не потрібно повертати. Це критично важливо, бо: кредити треба віддавати з відсотками — це майбутній

тиск на бюджет, а гранти не створюють боргу — отже, менше навантаження на податки у наступні роки і більше простору для витрат на оборону, відбудову, соціальну допомогу. Є історичний приклад: план Маршалла після Другої світової дав Німеччині багато безповоротних коштів — і це помітно пришвидшило її відновлення. Логіка для України така сама: чим більше грантів зараз, тим швидше ми стабілізуємо бюджет і економіку, тим менше майбутніх боргових проблем, і тим міцніша безпека не лише України, а й усієї Європи.

Четвертий блок це антикорупційна політика. За період війни загрози зловживань збільшуються: великі закупівлі, швидкі ремонти, багато проєктів і донорських коштів. Якщо є «витоки», то: менше грошей доходить до фронту, повільніше відновлюються міста та енергетика, довіра партнерів падає, і вони дають гроші обережніше. Для вирішення цієї проблеми потрібна повна видимість коштів: кожен контракт і платіж у відкритому реєстрі — що купили, в кого, за скільки, коли доставили; Електронні закупівлі без винятків (на кшталт «Прозорро») — щоб конкуренція і ціна були чесними. Публічні «дашборди» донорських грошей: скільки зайшло, куди пішло, який результат (кілометри дороги, відремонтовані підстанції, кількість укриттів). Незалежний аудит (внутрішній і зовнішній) та швидкі рішення за результатами: якщо порушення — контракт зупинити, винних покарати. Громадський контроль: прості інструменти для скарг і перевірки — щоб будь-хто міг повідомити про проблему і побачити, як її вирішили. В результаті можна збільшити довіру іноземних партнерів, від яких залежить темп та обсяг майбутньої фінансової допомоги.

Банківський сектор теж потребує змін. У 2022–2023 роках банківська система витримала удар. Головні два «тести» — пройдені: Достатність капіталу ~20 %. Це як подушка безпеки: якщо частина кредитів стане проблемною або з'являться збитки, банк має власний запас, щоб їх перекрити і не зупинити роботу. Ліквідність на рівні. Тобто в банків було достатньо «живих» грошей, щоб вчасно платити клієнтам: видавати депозити, проводити платежі, обслуговувати картки. Це спрацювало тому що Нацбанк (НБУ) підтримував систему: давав

необхідні інструменти і правила, щоб банки мали доступ до коштів і могли спокійно працювати навіть у стресі.

Окрема тема — курс гривні. Війна зменшила експорт, відлякала інвестиції, витрати на оборону різко виросли — попиту на валюту стало більше, ніж пропозиції. Тому на гривню почався тиск. У 2022 році здійснили такі дії: разова корекція курсу ~на 25 % — підлаштували офіційний курс до реальності; Підтримка з резервів — НБУ продавав валюту, щоб згладжувати стрибки; Тимчасові обмеження на валютні операції — щоб не було паніки й масового відтоку. Це був «режим пожежника»: головне — швидко стабілізувати ситуацію й уникнути хаосу, але постійно «залити пожежу» резервами і обмеженнями — дорого і неефективно на довгій дистанції: резерви вичерпуються, бізнес і люди не розуміють правил гри.

Необхідно мати достатній запас валюти в «засіках» — резерви на рівні не менше 3–4 місяців імпорту. Це як запас пального: коли його достатньо, паніки менше. По-друге, підтягувати експорт: коли країна більше продає за кордон, валюти заходить більше — і тиск на гривню менший. Тут працюють дуже прості речі: дешевші кредити й страхування ризиків для експортерів, швидке відшкодування ПДВ, пріоритет у логістиці. Подібну логіку використовувала Туреччина під час криз: давала цільову підтримку експортерам — і це допомагало зменшити тиск на національну валюту [32].

Для стабільності потрібні реформи управління державними фінансами. Значна частка видатків покривається зовнішніми коштами, тому існує ризик залежності від рішень донорів. Вихід — середньострокове бюджетне планування на кілька років уперед[37]. Такий підхід дозволяє точніше прогнозувати видатки, зменшувати дисбаланси і розподіляти ресурси за пріоритетами. В приклад цьому приходять країни Балтії після кризи 2008 року, які показали як перехід на трирічні бюджетні рамки допомагає стабілізувати фінанси і поступово зменшувати боргове навантаження, тому Україна може використати цей досвід.

Енергетична безпека також безпосередньо впливає на фінансову стійкість держави, тому через обстріли та окупацію частина енергетичних потужностей

втрачена, від чого і зростає залежність від імпорту енергоносіїв. Це тисне на платіжний баланс і скорочує валютні резерви. Розв'язанням є прискорений розвиток відновлюваної енергетики та децентралізованої генерації (сонячні, вітрові, біо-, малі газові/маневрові станції, мікромережі). За результатом оцінок Міненерго, щоб забезпечити до 30% внутрішнього попиту на електроенергію, отримати більш прогнозовані витрати на неї та зменшити тиск на саму фінансову систему потрібні інвестиції на рівні 10-12 млрд доларів у найближчі роки.

Підсумовуючи, нам потрібен цілісний план посилення фінансової безпеки на час війни і після неї. Повинні враховуватись: податкова система і адміністрування, банківський сектор, внутрішній ринок капіталу, енергетична незалежність, інвестиції. Короткостроково — стабілізуємо бюджет, курс і резерви, тримаємо банки міцними, швидко закриваємо критичні потреби. Довгостроково — реформуємо інституції, цифровізуємо податки і закупівлі, розвиваємо ринок капіталу та енергетику, зменшуємо боргові ризики. Це дає такий результат: економіка відновлюється поступово і без різких стрибків, гривня стає передбачуванішою, довіра громадян і міжнародних партнерів зростає у післявоєнний період.

3.2. Перспективи та стратегічні напрями підвищення економічної безпеки України в післявоєнний період

Після завершення війни, Україні потрібно не просто відновити економіку, а побудувати стійку систему фінансової безпеки, враховуючи всі проблеми та слабкі місця, які викрилися під час кризи війни. Висока залежність від зовнішніх кредитів та грантів, велика частина тіньової економіки, вузький внутрішній інвестиційний ринок, корупційні ризики та слабо розвинений ринок капіталу – відповіддю на ці виклики можуть стати: структурні реформи та новий погляд на управління державними фінансами, прогнозовані бюджети на декілька років уперед, прозорі процедури витрачання коштів, реальна детінізація та створення умов, за яких капітал вигідно залучати всередині країни [20]. Перейти від режиму

виживання до стабільного розвитку та довготривалої стійкості держави – ось завдання яке стоїть перед Україною у післявоєнний час.

Одним із першочергових завдань стане формування ефективної моделі післявоєнної фінансової стабілізації. За прогнозами Світового банку (2023), потреби України у відновленні сягають понад 411 млрд доларів США, і ця цифра постійно зростає з огляду на тривалість бойових дій. Це означає, що лише зовнішніх ресурсів буде недостатньо: країна повинна активніше залучати внутрішні джерела, а саме – приватний капітал, заощадження населення та ресурси бізнесу. У даному випадку дуже важливим є розвиток фондового ринку та стимулювання внутрішніх інвестицій через створення привабливих інструментів, таких як державні воєнні облігації з підвищеною дохідністю, спеціальні інвестиційні рахунки для населення чи пільгові умови для приватних інвесторів у відновлювані проекти.

Не менш значущим завданням буде перебудова системи державного боргу. На кінець 2023 року державний та борг гарантований державою України перевищив 120 млрд доларів США, є понад 85 % ВВП. Такий рівень є критичним і вимагає перегляду боргової стратегії. Зокрема, одним із можливих напрямів може стати реструктуризація боргу з урахуванням майбутніх темпів зростання економіки. Аналогічний підхід застосовувала Греція після боргової кризи 2010–2012 років, коли виплати за зовнішніми зобов'язаннями були прив'язані до показників ВВП. Це дозволило знизити навантаження на бюджет і водночас зберегти кредитоспроможність країни. Для України подібна модель могла б стати ефективним механізмом стабілізації у перші роки після завершення війни.

Після війни потрібно повернути довіру іноземних інвесторів. Дані за 2023 рік показали: прямі іноземні інвестиції впали порівняно з 2021-м. Це означає, що приватний капітал чекає зрозумілих і стабільних правил: прозорі податки, захист прав, передбачувані рішення судів і регуляторів.

Практичний крок — створити мережу індустріальних парків, зон відновлення та галузевих кластерів. Там мають бути:

- чіткі податкові умови (зрозумілі пільги на інвестиції, обладнання, R&D);

- гарантії захисту інвесторів (договірні гарантії, швидкі підключення до мереж, сервіс «єдиного вікна»);
- страхування ризиків за участю держави та міжнародних партнерів (щоб зняти головний страх бізнесу).

Польща використала спеціальні економічні зони, і завдяки цьому залучила капітал, розмістила виробництва та створила робочі місця. Україна може повторити цю модель — адаптовану до наших умов — і отримати той самий ефект: більше інвестицій, більше роботи, більше податків, а отже — швидше відновлення і сильніша фінансова стійкість.

Паралельно з інвестиціями потрібно активно розвивати цифрову економіку і фінтех. Досвід державних е-сервісів уже показав: коли все робиться онлайн, податки платити легше, “тінь” менша, а витрати бізнесу на папери, довідки й черги падають. Тому правильною є зв’язка з трьох частин:

1. інвестиційні майданчики (індустріальні парки, кластери) з готовою інфраструктурою;
2. глибока цифровізація платежів, дозволів, закупівель і звітності;
3. чіткі та однакові для всіх правила (захист прав, прозорі податки, швидкі підключення до мереж).

Такий пакет дає інвесторам простий сигнал: в Україну можна заходити надовго — тут зрозуміло, швидко і без зайвої бюрократії. У підсумку маємо більше інвестицій, більше легального обороту, нижчі витрати бізнесу — а отже, міцнішу фінансову безпеку держави.

Окремої уваги заслуговує питання інтеграції України до європейського фінансового простору. Поступове наближення до стандартів ЄС у сфері фінансового моніторингу, банківського регулювання та ринку капіталу відкриє доступ до значних ресурсів і створить умови для посилення фінансової стійкості. У тому числі, йдеться про можливість участі у програмах Європейського інвестиційного банку та Європейського фонду відновлення, що дасть додаткові довгострокові інвестиції у критично важливі галузі – енергетику, транспортну інфраструктуру, агропромисловий комплекс.

Таким чином, стратегічна перспектива підвищення фінансової безпеки України після війни базується на комплексному поєднанні внутрішніх і зовнішніх ресурсів, реформуванні боргової політики, розвитку внутрішнього ринку капіталу, стимулюванні інвестиційної активності та інтеграції у європейський фінансовий простір. Ці заходи створять основу для довгострокової стійкості та економічного зростання, яке стане фундаментом для нової моделі фінансової безпеки держави.

Розглядаючи шляхи зміцнення фінансової безпеки України в післявоєнний період, важливо спиратися не лише на внутрішні ресурси та програми відновлення, а й на досвід інших країн, що пережили масштабні кризи або збройні конфлікти. Міжнародна практика демонструє, що успішне відновлення завжди поєднує структурні економічні реформи, масштабну інвестиційну підтримку та прозорі механізми управління фінансами.

Однією з моделей, яка вартує уваги, є план Маршалла. Протягом 1948–1952 років країни-отримувачі отримали понад 13 млрд доларів (еквівалент понад 130 млрд у сучасних цінах), що дозволило відновити промисловість, стабілізувати фінансові системи та запустити інтеграційні процеси в межах майбутнього ЄС. Для України аналогом може стати програмний комплекс допомоги, який уже обговорюється з Європейським Союзом та США. За оцінками Єврокомісії, йдеться про довгостроковий пакет у розмірі понад 50 млрд євро в період 2024–2027 роки, який має бути спрямований на інфраструктуру, енергетику та інституційні реформи. Ключовим завданням України буде ефективне адміністрування таких ресурсів, щоб уникнути корупційних ризиків і забезпечити їх використання саме для цільового відновлення економіки.

Цікавим є й приклад Хорватії, яка у 1990-х роках після війни на Балканах пройшла складний шлях до фінансової стабілізації. Хорватська стратегія полягала у поєднанні реструктуризації зовнішнього боргу, залучення міжнародної допомоги та масштабної приватизації. Водночас ключову роль відіграла інтеграція до ЄС і НАТО, що сприяло зростанню довіри інвесторів. Для України цей досвід особливо актуальний, адже перспективи членства в ЄС

можуть стати каталізатором припливу прямих іноземних інвестицій та доступу до структурних фондів ЄС. Відповідно до прогнозів МВФ, інтеграція до європейського фінансового простору може додати Україні до 2,5 % зростання ВВП щорічно завдяки інвестиціям у транспорт, енергетику та інноваційні галузі [15].

Ще один приклад це Польща, яка дала громадянам більше повноважень і коштів, розгорнувши децентралізацію фінансів. В результаті вони отримали більше робочих місць, вищі доходи домогосподарств і більший внутрішній попит. Україна може скопіювати цей досвід, надати громадянам більше повноважень, збільшити програми підтримки підприємців, дати державні гарантії.

Наступний крок — змінити структуру економіки, щоб менше залежати від сировини. Зараз понад половину валютної виручки дають агросектор і металургія. Це вражає: ціни на сировину «скачуть», логістика у війні ризикована. Потрібні додаткові методи зміцнення економіки. В пріоритеті повинні бути високотехнологічне виробництво, ІТ-послуги і цифрові сервіси. Для них повинні залучатись інвестиції, будуватись інфраструктура, та водночас проводити підготовку кадрів. Таке різноманіття зменшить залежність від сировини, додасть нові шляхи для доходів, зробить їх в загальному стабільнішими і дасть підстави очікувати стійке зростання в районі 5-7% ВВП на рік в найближчі кілька років.

Отже, світовий досвід підтверджує, що для зміцнення фінансової безпеки після війни Україні необхідно поєднати кілька ключових напрямів: масштабну міжнародну допомогу за моделлю «плану Маршалла», використання інструментів внутрішнього фінансування за прикладом Ізраїлю, інтеграцію до європейського фінансового простору як у випадку Хорватії та Польщі, а також структурну модернізацію економіки з акцентом на інновації. Лише такий комплексний підхід дозволить не тільки відновити фінансову стабільність, але й забезпечити довгострокову економічну стійкість після війни.

За прогнозами Міжнародного валютного фонду (МВФ), у 2024–2025 роках українська економіка зможе продемонструвати зростання ВВП на рівні 3–4 % за

умови збереження макрофінансової допомоги партнерів та поступового відновлення інфраструктури[14]. Водночас, протягом наступних кількох років (до 2030 року) зростання може досягати 5–7 % щорічно за сценарію стабілізації безпекової ситуації, розширення інвестицій та інтеграції до європейських фінансових структур. Це відповідає оптимістичному сценарію, який передбачає активне залучення зовнішніх і внутрішніх ресурсів, модернізацію економіки та зниження боргового навантаження.

Згідно з даними Світового банку, загальні потреби держави у поновленні та модернізації економіки оцінюються у понад 411 млрд доларів (оцінка на 2023 рік) [36]. При цьому близько 22 % цієї суми припадає на інфраструктурні проекти, ще понад 17 % – на житловий фонд та соціальні послуги. Якщо ці ресурси будуть акумульовані завдяки поєднанню міжнародної допомоги, інвестиційних програм та внутрішніх фінансових механізмів, то Україна зможе не лише відновити довоєнний рівень виробництва, але й перейти на якісно нову модель економічного розвитку.

У складі оцінки фінансової безпеки важливо окремо подивитися на борги. Наприкінці 2023 року сума державного і гарантованого державою боргу перевищила 120 млрд доларів США — це понад 80 % ВВП[23]. Це показує, що потрібні дії, холоднокривні кроки до зменшення цього показника. Для досягнення базового сценарію МВФ у 60-65% ВВП до 2030 року, потрібна реструктуризація, довгі пільгові ресурси та розширення бази та експортної виручки [24].

Керувати політикою без сценаріїв означає їхати в сутінках без фар, тому бюджет і капітальні програми мають бути «прив'язані» до чітко окреслених траєкторій, де оптимістичний шлях спирається на швидшу інтеграцію до ЄС, великі інфраструктурні програми і технологічне оновлення, базовий — на збереження нинішньої міжнародної підтримки і поступову адаптацію фінансової системи, а песимістичний — на ризик затяжних бойових дій, повільніших зовнішніх надходжень і вищих соціальних витрат, що, якщо їх не врахувати, тиснутимуть на дефіцит та знижуватимуть зростання до рівня нижче двох

відсотків на рік. Внутрішній інвестресурс, представлений депозитами домогосподарств понад 1,7 трильйона гривень, не повинен залишатися «мовчазним капіталом», адже, коли простими кроками — купівля в один клік, дрібні номінали, зрозумілі податкові правила, опції індексації — перетворюєш заощадження на довгі державні та інфраструктурні папери, зокрема, цільові облігації під житло, енергетику чи лікарні, тоді залежність від зовнішнього фінансування зменшується, внутрішня дохідна база ширшає, а ринок капіталу отримує кисень для росту.

Сильні інституції — це не «красива обгортка», а реальні гроші й довіра. Коли держава працює за зрозумілими правилами, інвестори менше бояться і гроші коштують дешевше.

– Середньостроковий бюджет (план не на рік, а на кілька років уперед) + публічні показники ефективності: усі бачать, скільки витратили і що отримали у підсумку.

– Незалежний Нацбанк з чіткою монетарною політикою і зрозумілими поясненнями: ринок знає, чого чекати від ставки, курсу і резервів.

– Суд, який захищає власність швидко і послідовно: бізнес упевнений, що контракт і майно у безпеці.

– Відкриті закупівлі та аудити за принципом «Прозорро» по всій відбудові: видно, що купили, у кого і за яку ціну, а аудит перевіряє результат, а не тільки папери.

Разом це дає три ефекти:

1. Менший ризик — нижчі відсотки за позиками.
2. Більше приватного капіталу — простіше залучати інвесторів.
3. Кожна гривня вимірюється результатом, а не гарними намірами: що збудовано, що відремонтовано, скільки робочих місць створено.

Більшість валюти країна заробляє на сировині — агросектор й металургія. Це ризиковано: ціни на сировину стрибають, логістика у війні слабка — доходи «гойдаються». Потрібно рухатись до економіки з високою доданою вартістю —

там, де більше технологій, інженерії, сервісу. Такі галузі дають стабільніші доходи і кращі зарплати. Для досягнення цього потрібно:

1. Індустріальні парки — готові майданчики з підведеними мережами (світло, вода, дороги, інтернет), щоб завод/цех можна було запускати швидко.

2. Дешеві кредити з держгарантіями для МСП — щоб малий і середній бізнес міг купити обладнання, розширити виробництво, не боячись банківських ставок.

3. Швидкі підключення до мереж — максимум простих процедур і «єдине вікно», без місяців очікування.

4. Податкові стимули на R&D — знижки/кредити на дослідження, інженерію, впровадження нових технологій.

5. Адресна підтримка експорту — страхування воєнних і комерційних ризиків, факторинг для швидкого отримання коштів, швидке відшкодування ПДВ експортеру.

У підсумку держава отримає:

– Стабільніші доходи, бо ми менше залежимо від «гойдалки» світових цін на сировину.

– З'являються нові «двигуни» зростання: оборонні та машинобудівні технології, переробка, IT-сервіси, відновлювана енергетика.

– Більше робочих місць і вища продуктивність — вищі зарплати, більше податків без зростання ставок.

– Міцніша фінансова безпека, бо експортерів і джерел валюти більше, а ризику — нижчі.

Менше сировини — більше технологій. І для цього потрібні не гасла, а набір конкретних інструментів, які вмикаються одночасно.

Також важливим є курс і валютні резерви — це «нерви» фінансової системи. Якщо вони в порядку, вся економіка працює спокійніше.

Повинно бути так:

– Резерви мають покривати мінімум 3–4 місяці імпорту. Це подушка: коли на ринку шторм, є валюта, щоб згладити хвилі.

– Експорт має працювати без збоїв: чим більше валюти заходить у країну, тим менший тиск на курс.

– Перехід від жорстких обмежень до ринку робимо поступово і тільки за умов, коли ситуація стабільна (є резерви, прогнозовані надходження, спокійні очікування).

Це дає:

– Валютний ринок спокійний, без паніки та різких стрибків.

– Курс стає передбачуваним, бізнесу легше планувати ціни, зарплати, інвестиції.

– Держава і компанії можуть дешевше позичати (менший ризик — нижчі відсотки).

– Загальні очікування бізнесу й людей стабілізуються — менше ажіотажу, більше довіри.

Міцні резерви, плюс робочий експорт, плюс обережний перехід до ринку дадуть змогу зберегти спокійний курс, дешевші гроші і впевненіші плани для бізнесу.

Антикорупція у воєнний час є фільтром, через який проходять усі кошти, і коли електронні процедури, відкриті реєстри, повне покриття відбудовчих закупівель, регулярні незалежні аудити з швидкими управлінськими рішеннями стають нормою, тоді кожна гривня знаходить адресата без витоків, міжнародні партнери прискорюють фінансування, а суспільство розуміє, за що платить податки і які результати отримує.

Завдяки міжнародній допомозі у 2023-му Україна отримала десятки мільярдів доларів. Далі пропонуємо такий акцент: більше грантів (це кошти без повернення, без майбутніх піків виплат); якщо кредити, то довгі і пільгові, з рівним графіком погашення, щоб бюджет не «захлинався» у певні роки.

При цьому важливо враховувати такі важливі моменти: керований борг — зрозуміла стратегія запозичень і погашень; сильні інституції — прозорий бюджет, чесні суди, незалежний НБУ, відкриті закупівлі; внутрішній капітал — заощадження людей і бізнесу в довгі інструменти (ОВДП, інфраструктурні

облігації); експортна спроможність — більше товарів і послуг за кордон, менше «гойдалки» від зовнішніх шоків.

Гранти вважаємо кращими за кредити, а довгі пільгові кредити — кращими за короткі, дорогі, але без внутрішнього фундаменту (борг, інституції, внутрішній капітал, експорт) зовнішні гроші не дадуть тривалого ефекту.

У підсумку, коли борг стає керованим через реструктуризацію та зміну структури фінансування, коли бюджет живе за сценаріями і пріоритетами, коли заощадження громадян переходять у довгі інструменти від державних облігацій до інфраструктурних випусків, коли інституції працюють як годинник, а економіка зсувається від сировини до більш складних продуктів і послуг, коли резерви та курс підтримуються дисципліною, а корупційні витoki перекриваються відкритими процедурами, тоді країна отримує подвійний ефект — стійкість сьогодні і траєкторію зростання завтра, причому справжнім перемикачем усіх цих механізмів, як і раніше, залишається завершення війни та відновлення територіальної цілісності, без яких жодна стратегія не розкриє свій повний потенціал.

Висновки до розділу 3

В умовах триваючої війни в Україні питання надання економічної безпеки проявляється критично важливим. Воєнні дії серйозно вплинули на фінансову, енергетичну та соціально-економічну стабільність держави, що потребує негайного реагування та створення комплексного набору заходів для зміцнення стійкості національної економіки. Аналіз шляхів досягнення цієї мети свідчить, що ефективна стратегія має будуватись на багаторівневому підході, який поєднує короткострокові, середньострокові та довгострокові заходи з урахуванням умов воєнного часу та викликів післявоєнного відновлення. Одним із пріоритетних напрямів у посиленні економічної безпеки є підтримка критично важливих секторів економіки. Це передбачає стабільне функціонування

енергетики, транспорту, промисловості та фінансової системи. В умовах війни особливий акцент необхідно робити на контроль над фінансовими потоками, оптимізацію бюджетних витрат та ефективний розподіл ресурсів, аби мінімізувати економічні втрати й уникнути корупційних ризиків. Гнучкість економічних процесів також відіграє вирішальну роль, адже вона дозволяє швидко реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх умов, сприяючи стабільності макроекономічних показників. Серед ключових аспектів підвищення економічної безпеки важливе значення має забезпечення фінансової й енергетичної незалежності країни. Диверсифікація джерел постачання енергоресурсів, впровадження інновацій у галузі енергетики та стимуляція внутрішнього виробництва допомагають зменшити залежність від зовнішніх чинників. Разом із цим потрібне активне підвищення ефективності державного регулювання через запровадження прозорих механізмів контролю за використанням ресурсів, що сприятиме максимізації результатів підтримки економіки. Воєнна ситуація вимагає системного управління ризиками, передбачаючи виявлення ключових загроз, аналіз їхнього впливу на критичні сектори та реалізацію превентивних заходів для зменшення негативних наслідків. Ефективною стратегією стає налагодження тісної співпраці між державою і приватним сектором, що дозволяє мобілізувати додаткові ресурси, збільшувати інвестиційну привабливість і сприяти розвитку інновацій. Важливо також посилювати міжнародне співробітництво, залучати фінансову й технічну допомогу від світових партнерів, тим самим підсилюючи економічну стійкість і створюючи передумови для швидкого відновлення після завершення війни. У післявоєнний період нагальним завданням є відновлення інфраструктури та модернізація промисловості, що здатні покращити конкурентоспроможність України на світовій арені. Розвиток інноваційної діяльності, залучення інвестицій та підтримка малого й середнього бізнесу мають стати основним пунктом економічного розвитку. Паралельно реформа фінансового сектора, зміцнення банківської системи та створення ефективних механізмів страхування ризиків забезпечать зменшення впливу зовнішніх і внутрішніх шоків на

економіку. Не менш важливим залишається забезпечення продовольчої та соціальної стабільності. Вирішення цього питання передбачає розвиток аграрного сектора, оптимізацію логістичних ланцюгів та впровадження нових технологій у виробничі процеси. Одночасно потрібно створювати умови для збільшення зайнятості населення й активізації економіки на регіональному рівні, що сприятиме більш рівномірному розвитку та підвищенню стійкості до зовнішніх загроз.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження сутності, сучасного стану та шляхів зміцнення фінансової безпеки України отримано такі висновки:

У першому розділі було встановлено, що економічна безпека є важливим аспектом економічної стабільності країни, оскільки відображає її спроможність забезпечувати створення, розміщення та результативне застосування фінансових коштів, макроекономічної рівноваги, стабільності бюджетної системи та прогнозованості соціально-економічного розвитку. Вона є підґрунтям для прийняття ухвалення обґрунтованих рішень державними установами, підприємствами домогосподарствами, а також визначальним чинником довіри внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Нормативно-методологічна база оцінювання економічної безпеки в Україні має ґрунтуватися на поєднанні кількісних та якісних індикаторів, систем раннього попередження та інституційних оцінок, що забезпечує своєчасне виявлення загроз і підвищення результативності державної політики.

У другому розділі проведено оцінку сучасної фінансової безпеки України в умовах війни. Результати порівняно з показниками довоєнного часу, а саме від 2020 року погіршилися. Наслідки війни значні, відбувся великий спад ВВП, зріст дефіциту бюджету, зниження експорту та інвестиційної активності. Також описано і позитивні моменти, такі як міжнародна допомога, активні дії НБУ та гнучкість приватного сектору, завдяки яким вдалось втримати стабільність базових фінансових інститутів. Також за допомогою методики нормалізації даних визначили інтегральний показник фінансової безпеки (ІПФБ), який чітко показав спад на початку повномасштабного вторгнення та стабілізацію і поступове відновлення фінансової безпеки починаючи від 2023 року.

У третьому розділі запропоновано інструменти зміцнення фінансової безпеки у воєнний час і визначено післявоєнні пріоритети:

– Посилення бюджетної дисципліни – зниження дефіциту, запровадження середньострокового планування, прозоре використання державних коштів.

– Оптимізація боргової політики – поступове зменшення залежності від зовнішніх кредитів, розвиток внутрішнього ринку облігацій.

– Розширення податкової бази – детінізація економіки, боротьба з ухиленням від сплати податків, удосконалення адміністрування.

– Стимулювання інвестицій – створення сприятливого інвестиційного клімату, розвиток фондового ринку, підтримка інституційних інвесторів.

– Забезпечення стабільності банківської системи – контроль за непрацюючими кредитами, підвищення достатності капіталу, проведення регулярних стрес-тестів.

– Зміцнення валютної стабільності – формування адекватних міжнародних резервів, зменшення залежності від валютних коливань.

– Цифровізація фінансової сфери – розвиток електронного адміністрування податків, цифрових платіжних систем і ризик-орієнтованого нагляду.

– Підвищення рівня кіберзахисту – захист фінансових установ та платіжних систем від кіберзагроз, розвиток фінансової грамотності.

– Міжнародна співпраця – поглиблення партнерства з міжнародними фінансовими інституціями, участь у глобальних програмах протидії фінансовим злочинам.

– Підтримка післявоєнного відновлення – залучення зовнішніх і внутрішніх ресурсів на відбудову, розвиток публічно-приватних партнерств.

Отже, щоб Україна швидко відновилась і впевнено зростала, нам потрібно одночасно наводити лад у фінансах вже сьогодні (керований дефіцит, борг, курс), послідовно проводити реформи (прозорі правила, сильні інституції, цифровізація), залучати внутрішні й зовнішні інвестиції та діяти разом — держава, бізнес і партнери, — щоб кожна гривня працювала чесно і відчутно підвищувала якість життя людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський, О. І. (2004). Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ: КНТЕУ.
2. Віднійчук-Вірван Л.А «Міжнародний бізнес» Київ: Наш Формат. 376 с.
3. Геєць В.М. (ред.). Фінансова безпека України: інституційні засади та сучасні виклики. К.: ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2021.
4. Державна казначейська служба — «Інформація щодо надходження ПДВ... та відшкодування ПДВ». URL: <https://data.gov.ua/organization/dksu>
5. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/file-storage/zvit-pro-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-ukrainy-za-9-misiatsiv-2024-roku>
6. Державна служба статистики України — «Індекс споживчих цін» (архів та щорічні підсумки). URL: https://ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/isc_u.htm
7. ДПС України — «Плани та звіти роботи». URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti-/plani-ta-zviti-roboti>
8. Звіт про виконання Державного бюджету України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/file-storage/zvit-pro-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-ukrainy-za-9-misiatsiv-2024-roku>
9. Іванова Н. С. Економічна безпека: навчальний посібник. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. URL: https://elibrary.donnuet.edu.ua/2312/1/2020_NP_Ivanova_Ekonom_bezpeka.pdf
10. КМУ, Постанова №569. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dodanu-vartist/normativno-pravovi-akti/66324.html>
11. Кравчук О. М., Лещук В. П. «Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва». Вісник НБУ, 2019 №1, 18–31
12. Кузьмінська О. Е., Щербакова О. А. Економічна безпека держави: теоретичні засади. Фінанси України, 2023, №9, С. 86–101. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=5004

13. МВФ — — пресреліз 11.12.2023 (Article IV & Second Review under EFF). URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/pr23433-ukraine-2023-article-iv-consultation-and-the-second-review-under-the-eff-arrangement>

14. МВФ Угода на рівні персоналу (10.11.2023). URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/11/10/pr23389-imf-and-ukraine-reach-staff-level-agreement-eff>

15. Міністерство економіки — розділ «Тенденції тіньової економіки». URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&lang=uk-UA&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

16. Міністерство фінансів України — «Державний борг та гарантований державою борг». URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovani-derzhavju-borg>

17. Міністерство фінансів України — борг станом на 31.12.2023 р. URL: https://www.mof.gov.ua/en/news/the_largest_part_of_ukraines_state_debt_is_concessional_financing_from_international_partners-4451

18. Мінфін. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/derzhavnii_ta_garantovanii_derzhavoiu_borg_ukraini_z_2022_roku_stav_deshevshim_v_15_raza_ta_zbilshiv_strokovist_v_2_razi-5011

19. Михальчук А. Напрями зміцнення фінансової безпеки України. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 84-86

20. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf

21. Національний банк України — «Динаміка міжнародних резервів». URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/international-reserves-allinfo/dynamics>

22. НБУ — «Офіційний курс гривні щодо іноземних валют». URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart>

23. НБУ, «Фінстабільність», 06.2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2024-roku>

24. НБУ. Звіт про фінансову стабільність, червень 2025 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_pr_2025-H1.pdf?v=14

25. НБУ. Звіт про фінансову стабільність, червень 2025. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report>
26. Ніколаєнко Ю. В. Фінансова безпека банківського сектору України: теорія, методологія, практика. Київ: КНТЕУ, 2017. 760 с.
27. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta>
28. Підсумки 2024 року за ПДВ: Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta>
29. Попит на військові ОВДП. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/z-pochatku-2023-roku-uryad-zaluchiv-vid-prodaju-ovdp-na-auktsionah-mayje-400-mlrd-grn-v-ekvivalenti-a-zagalom-uprodj-voyennogo-stanu---ponad-650-mlrd-grn>
30. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: затв. Указом Президента України 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>
31. Річних звіт Мінфіну. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/u_2023_rotsi_do_zagalnogo_fondu_derzhbiudzhetu_nadi_ishlo_16_trln_grn-4375
32. Світовий банк — RDNA2, оцінка потреб \$411 млрд (23.03.2023). URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>
33. Сергєєва О. С. Управління фінансовою стійкістю банків. Київ: Знання-Прес, 2019. 520 с.
34. Середньострокова стратегія управління держборгом 2024–2026. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf>
35. Ситник Н. С. та ін. Фінансова безпека держави: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/OSTATOCHNA-NA-SAYT- 21_05_11.pdf

36. Ситник Н. С., Гукалюк А. В., Стасишин А. В., Слобода Л. Я. Фінансова безпека держави: навчальний посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024. 680 с.

37. Стратегія монетарної політики НБУ (огляд/сторінка). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-monetarnoyi-politiki-natsionalnogo-banku-ukrayini>

38. Узагальнена оцінка питомої ваги податкових надходжень/податкового навантаження. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_vsi_zibrani_podatki_u_derzhbiudzheti_spryamovuiutsia_na_sektor_bezpeki_ta_oboroni-4816

39. Шкварчук Л. О. Фінансовий ринок: навч. посіб. К.: Знання, 2013. 382 с. URL: http://wiki.lp.edu.ua/wiki/images/c/c5/Фінансовий_ринок.pdf

40. Reuters, контекст цілей до 2030. URL: <https://www.reuters.com/sustainability/ukraine-approves-20-bln-plan-increase-renewable-energy-production-by-2030-2024-08-13/>